

University of
Sistan and Baluchestan

Association of Geography
and Planning
of Border Areas of Iran

Comparative Comparison of New and Old Neighborhoods of Isfahan City Based on the Iranian-Islamic City Approach (Case Study: Shahshahan and Baharestan Neighborhoods)

Masoud Safaeepour^{1✉}, Fahime Fadaei Jezi²

1. Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

✉ E-mail: Safae-p@scu.ac.ir

2. Ph.D student of Urban Planning Geography, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

E-mail: f-fadaejazi@stu.scu.ac.ir

How to Cite: Safaeepour, M & Fadaei Jezi, F. (2024). Comparative Comparison of New and Old Neighborhoods of Isfahan City Based on the Iranian-Islamic City Approach (Case Study: Shahshahan and Baharestan Neighborhoods). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 14 (51), 67-74.

DOI: <http://dx.doi.org/10.22111/GAJ.2024.47146.3155>

Article type:

Research Article

Received:

08/11/2023

Received in revised form:

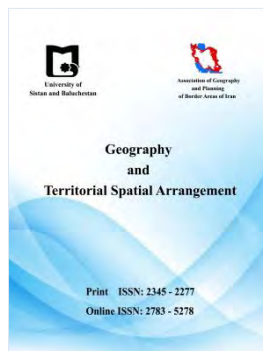
14/02/2024

Accepted:

02/03/2024

Publisher online:

05/03/2024

ABSTRACT

In recent decades, Iranian Islamic cities have been heavily influenced by globalization, which has led to transformation and creating ambiguities in their physical manifestation. Due to the spread of foreign culture, this metamorphosis has moved away from the basic guidelines of the revealed teachings in the construction of the Iranian Islamic city and has brought about significant changes in the urban structure. Therefore, the main goal of the current research is the comparative comparison of the new and old neighborhoods of Isfahan based on the Iranian-Islamic city approach. Therefore, two neighborhoods (the old neighborhood of Shahshahan and the new neighborhood of Baharestan) were selected in the city of Isfahan. In this context, 39 indicators were selected in the form of four principles: mosque-centered (man's relationship with God), introversion (man's relationship with himself), neighborhood-centered (man's relationship with society) and naturalism (man's relationship with the universe). In the next step, research data was collected using the questionnaire technique and field studies. In the next step, the collected data was entered into spss software. Finally, the status of the two studied neighborhoods in terms of the indicators of the Iranian Islamic city was compared using an independent t-test. The results of the statistical analysis showed that the average of the two groups in the two studied neighborhoods have significant differences in 23 indicators, and also the average of the majority of indicators in Shahshahan neighborhood is much higher than Baharestan neighborhood. The biggest difference between the two studied neighborhoods is in mosque-oriented, introspective, neighborhood-oriented, and lastly, naturalism. An important point is that these two neighborhoods have very little difference in the nature aspect, apart from the two indicators of the presence of a yard in the house and the presence of a garden in the yard of the residential unit.

Keywords:

Iranian-Islamic city, central mosque, central neighborhood, naturalism, introversion, Isfahan city.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

Introduction

A city is formed in every era and subjugation of every paradigm and dominant intellectual regime. This city is created from the ideas, concepts and ideologies in the society, which ultimately leads to the behavior and performance of people and the city appears as the final product (Pourmohammadi et al., 2018: 34). One of these cities is the Islamic city, which is relatively built on the basis of Quranic and prophetic principles and teachings (Bamanian, 2013: 76). In Islamic cities, the construction of geographical spaces should be done under the influence of Islamic ideology in the form of rules taken from the Qur'an, Sunnah, Fiqh, and consensus ijthihad. A city that has unique characteristics and presents a perfect model of development for the world (Meshkini et al., 2014: 19; Akhot et al., 2016: 70; Daneshvari et al., 2016: 127-128; Rozhan & et al. al., 2016:70). Therefore, the Islamic nature of an Iranian city is also based on the principles and values that are observed in the design and planning of the living environment of Muslims and govern the relationships of humans with the environment (natural and artificial) and with other fellow humans (Safaipour and Saeedi, 2016: 96) .

In this process, the city of Isfahan was one of the cities that did not stay away from the negative consequences of these transformations, so that the change in the physical structure of the city, in addition to disrupting the system and structure of the old fabric, also weakened it. New elements modeled on the western world such as streets, highways, residential apartments, commercial and office towers, etc., have attracted the attention of the officials and managers of today's cities, and every day they are more widespread than before. have caused the destruction of the fabric of the existing neighborhoods; A process that has caused the breakdown of social relations and the creation of anonymity in the city's residents, and its continuation will bring many material and spiritual dangerous consequences. This process makes the importance and necessity of re-approaching the authentic Islamic texts and analyzing and reviving the pure thoughts of Islam necessary (Mohammadi and Azadeh, 2017: 24). Therefore, this research evaluates the condition of neighborhoods with the help of indicators derived from the principles of the Iranian-Islamic city.

Study Area

Shahshahan neighborhood is one of the neighborhoods of the three municipalities of Isfahan, which has an area of 716,738 square meters. It is bounded by Ibn Sina Street from the north, Allameh Majlesi Street from the east, Sadeghi Street from the west, and Khaiyan Abdul Razzaq Street from the south. The population of this area is 5899 people (Esfahan city statistics, 2019). Baharestan neighborhood is one of the neighborhoods of Hasht district of Isfahan municipality, which has an area of 822094 square meters. This neighborhood is bounded by Baharestan Street from the north, Kaveh Street from the east, Seyed Razi Street from the west, and Shahid Adelpur Street from the south. The population of this area is 10,890 people (Esfahan city statistics, 2019).

Material and Methods

Based on the purpose, the current research is of an applied type and in terms of its nature, it is descriptive-analytical and comparative. In the first step of this research, by reviewing and reviewing the books and opinions of experts and theorists, first, a list of primary factors as research variables (in the form of four principles: mosque-centered, introversion, neighborhood-centered, and naturalism) is identified and summarized. and were prepared in the form of a questionnaire. Finally, the proposed indicators were compared using independent t-test.

Result and Discussion

he analysis and interpretation resulting from the comparative comparison of the two neighborhoods of Baharestan and Shahshahan showed that out of the total of 39 indicators studied, three indicators "access to health-medical services", "access to sports spaces", "the presence of a suitable view of buildings and urban roads to "Natural scenery" in Baharestan neighborhood has a higher average than Shahshahan neighborhood. Only in one index "cleanliness and cleanliness in the environment", the average is almost the same. In the rest of the indicators, such as "the presence of a yard in the home", "the presence of a garden in the home", "easy access to the mosque", "holding religious rituals in the neighborhood", "simplicity in the construction of mosques", "hearing the call to prayer from the mosque ", "cooperation in the affairs of the mosque" and... the average of Shahshahan neighborhood is higher. In terms of mosque-oriented indicators, Shahshahan neighborhood is higher than Baharestan in mosque-oriented indicators and financial aid to mosques. These

differences come from the cultural and religious history of Shahshahan neighborhood. Also, easy access to religious centers and more social participation in religious affairs are among the reasons for the observed differences. In terms of introversion indicators, more attention has been paid to maintaining the interior and private details of the house and neighborhood in the design of Shahshahan neighborhood. In contrast, Baharestan is focused on open spaces. These differences are due to the historical structure and renovation of the two neighborhoods. Also, due to its new construction, Baharestan neighborhood has better access to health services and green spaces. In other words, while the citizens in Shahshahan neighborhood feel more secure because of the historical structures (paying attention to the central neighborhood). In the field of naturalism, Shahshahan neighborhood is higher than Baharestan in some indicators such as benefiting from sufficient light and lighting. be due to historical and cultural structures.

Conclusion

In Iran, the concept of Islamic city is considered as a deep cultural and religious dimension where Islamic values are mixed with Iranian urban characteristics. This intersection of values has turned cities into centers of cultural and national convergence. Elements such as central mosque, central neighborhood, naturalism and introversion are considered as basic principles in the Iranian-Islamic city structure. So, mosques are known as a religious symbol of efforts to express faith in the oneness of God in cities and facilitate the creation of social cohesion and strengthening of local identity. Naturalism and introversion are also inspired by Islamic justifications and the national view of the environment and help to preserve personal privacy and create social security. In sum, the comparative analysis shows that the differences in Baharestan and Shahshahan neighborhoods are caused by the cultural history, neighborhood structure, and macro-urbanization policies of Isfahan. Also, it should be mentioned that in solving the problems of cities, it is necessary to know the ideology that governs that city. If the city or neighborhood is considered as an Iranian-Islamic city, the principles of Iranian-Islamic urban planning should be reflected in it. This matter should also be taken into consideration in the revision of the strategic plan of Isfahan 1405, which emphasizes the Iranian Islamic city.

Key words: Iranian-Islamic city, central mosque, central neighborhood, naturalism, introversion, Isfahan city.

References

- Ansari, Ibrahim. (2002). The social position of the neighborhood in Islamic cities with emphasis on Isfahan. *Isfahan University Humanities Research Journal*, 13(1), 15-26. (*In Persian*)
<https://sid.ir/paper/24884/fa>
- Apaydin, M. (2015). Reframing the Islamic city: From definition to deconstruction. *The Maghreb Review*, 40(4), 473-492.
<https://doi.org/10.1353/tmr.2015.0034>
- Ashibabandan, Amir Mohammad (2010) The mosque and its place in the image of the Islamic city, *Panjreh Quarterly*, 2(8), 56-57. (*In Persian*)
- Aslani (2015), evaluation of compliance with the Islamic-Iranian city model in new cities, a case study of the new city of Sahand., Master's thesis in the field of geography and urban planning, Faculty of Literature and Humanities, Mohagheh Ardabili University. (*In Persian*)
- Bahri Moghadam, Abbas, and Yousefi Far, Shahram. (2012). Socio-cultural factors in the formation of the neighborhood in the Iranian-Islamic city and its functions. *Islamic History and Civilization*, 9(17), 101-116. (*In Persian*)
<https://sid.ir/paper/157232/fa>
- Bemania, M. (2013). Islamic Iranian city: meaning and conceptualization of the Iranian-Islamic city, theoretical foundations and examples. National Conference on Urban Planning and Management. (*In Persian*)
<https://sid.ir/paper/836052>
- Correia, J., & Taher, M. (2015). Traditional Islamic cities unveiled: the quest for urban design regularity.
<https://hdl.handle.net/1822/44223>.

Cultural and social birth certificate of neighborhoods of Isfahan city, (2015) publications of Isfahan municipality's cultural and recreational organization, the work of Isfahan city cultural and social observatory commissioned by the cultural and social deputy.

Dabbour, L. M. (2021). Morphology of quarters in traditional Arab Islamic city: A case of the traditional city of Damascus. *Frontiers of Architectural Research*, 10(1), 50-65.

<https://doi.org/10.1016/j.foar.2020.11.004>

Daneshvari, A., Ettehad, S. S., & Javadi, G. (2020). A framework for modeling and quantitative assessment of urban pattern compatibility with qualitative indices and elements of the Iranian-Islamic city using GIS. *Geographical Planning of Space*, 10(35), 127-144. (*In Persian*)

doi: 10.30488/gps.2020.100910

Daneshvari, Ali; Etehad, Sayeda Shabnaz; Javadi, Qasim. (2019). Providing a framework for modeling and quantitative evaluation of the degree of compatibility of the urban form pattern with the qualitative indicators and components of the Iranian-Islamic city with the help of GIS. *Journal of Geographical Survey of Space*, 10(35), 127-144. (*In Persian*)

doi: 10.30488/gps.2020.100910

Delir, Ismail; Masoumi, Mohammad Taghi; Samadzadeh, Rasul. (1400). Ranking the degree of conformity and proximity of the urban areas of Ardabil city with the elements involved in the emergence of an authentic Islamic city. *Geography and Regional Urban Planning*, 11(41), 221-252. (*In Persian*)

doi: 10.22111/gaij.2021.6657

Ghasemi, Zahra (2017) Evaluation of the new city of Hashtgerd based on the characteristics of Iranian and Islamic urban planning, master's thesis in the field of geography and urban planning, Tarbiat Modares University, Faculty of Literature and Human Sciences. (*In Persian*)

Hataminejad, Hossein; Zinali, Suleiman; Zinali, Mohammad Ali (2013) The Islamic city is a suitable model for establishing social justice and achieving sustainable development, *Proceedings of the Second National Islamic City Conference, Isfahan*, 451-1. (*In Persian*)

<https://civilica.com/doc/242632/>

Jahanbakhsh, Haider, Lotfi Poursiahkhlordi, Morteza, and Zakipour, Najmeh. (2016). Investigating the transformation of the nature of the realm of activism, from the Iranian-Islamic city to the contemporary Iranian city. *Iranian Islamic City Studies*, 8(30), 31-41. (*In Persian*)

<https://sid.ir/paper/513992/fa>

Karimi, Ramin (2014) An easy guide to statistical analysis with spss, Tehran: Hengam. (*In Persian*)

Khodayi, Zahra, and Taqvai, Ali Akbar. (1390). Personality of the Islamic city; Emphasizing the physical dimensions of the Islamic city. *Iranian Islamic City Studies*, 2(5), 103-113. (*In Persian*)

<https://sid.ir/paper/177413/fa>

Latifi, Gholamreza, and Safari Chabak, Neda. (2012). Re-creating the neighborhood concept in Iranian-Islamic cities based on the principles of neo-urbanism. *Social Science Quarterly*, -(66), 58-66. (*In Persian*)

<https://sid.ir/paper/493162/fa>

Mansouri, Ali. (2010). Hijab and veiling in Iranian-Islamic urban planning, a sample of field research: the ancient context of Shiraz city. *Housing and Village Environment*, 29(130), 38-49. (*In Persian*)

<https://sid.ir/paper/185996/fa>

Marçais, W. (1928). L'Islamisme et la vie urbaine. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 72(1), 86-100.

<https://doi.org/10.3406/crai.1928.75567>

- Memarian, Gholamhossein (2004) A journey through the theoretical foundations of architecture, Tehran: Soroush Danesh Publications. *(In Persian)*
- Meshkini Abolfazl; Hamzenejad, Mehdi, Ghasemi, Akram (2012) Geographical and cultural foundations of introversion and privacy in Islamic architecture and urban planning (case study: the old context of Isfahan city), the first national conference on architecture, restoration, urban planning and sustainable environment, Hamadan. *(In Persian)*
- <https://civilica.com/doc/263409>
- Meshkini, A., Hamzenejad, M., and Ghasemi, K. (2015). conceptual refining and solutions (strategies) description and substantiation indicators of four principles of mosque based, neighborhood based, introversion and naturalism in iranian-islamic city. journal of researches in islamic architecture, 3(3 (8)), 34-35. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/395233/en>
- Meshkini, Abolfazl, and Rezaei Moghadam, Ali. (2013). Iranian Islamic City: Examining the components and indicators of the Islamic city with an emphasis on the role and importance of culture building in the realization of the Iranian Islamic city-building model. National Conference on Urban Planning and Management. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/836060/fa>
- Meshkini, Abolfazl, Ghasemi, Akram, and Hamzenejad, Mahdi. (2015). Evaluation of the new city of Hashtgerd based on the principles of Islamic Iranian urban planning. National Studies, 17(4 (68)), 39-58. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/500075/fa>
- Meshkini, Abolfazl, Hamzenejad, Mehdi, and Ghasemi, Kimia. (2014). Conceptual clarification and description of solutions and indicators for the realization of the four principles of mosque-centered, neighborhood-centered, introversion and naturalism in the Iranian Islamic city. Researches on Islamic Architecture, 3(3 (consecutive 8)), 18-33. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/395233/fa>
- Mohammadi, J, & Azadeh, S. R. (2019). Comparative Comparison of New and Old Neighborhoods of Isfahan in terms of Adaptability to Iranian-Islamic Indicators Case Study: Isfahan Juybareh neighborhoods and Negin town. Journal of studies on iranian islamic city, 9(34), 23-34. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/177417/en>
- Mohammadi, Jamal, and Azadeh, Seyedreza. (2017). A comparative comparison of the new and old neighborhoods of Isfahan in terms of the degree of adaptability to Islamic Iranian indicators, a case study: Joibareh and Negin neighborhoods. Iranian Islamic City Studies, 9(34), 23-34. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/177417/fa>
- Motavali, Sadruddin, and Sheikh Azami, Ali. (2012). The evolution of traditional urban spaces in Iranian-Islamic cities; From pre-modernism to post-modernism. Iranian Islamic City Studies, -(14), 51-62. *(In Persian)*
- <https://sid.ir/paper/177395/fa>
- Mumford, Lewis (1961). The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. Science and Society 27 (1):106-109.
- <https://ci.nii.ac.jp/ncid/BA04979663?l=en>
- Muyidi, Mohammad; Daneshpour, Abdul Hadi (2012), Searching for the constituent elements of the Islamic city in the Holy Quran and its social reflection in the body of the city, Second Conference on Islamic Utopia, Volume II, Isfahan Municipality. *(In Persian)*
- Naghizadeh, Mohammad, (2012), Model, foundations, pillars, attributes and principles of the Islamic city, Firuzeh Islam magazine, 1(1), 63-80. *(In Persian)*
- <http://dx.doi.org/10.29252/ciauj.1.1.63>

Naghizadeh, Mohammad, (2013), Islamic city and the method of using holy texts, *Kitab Mah Honar*, (177), 24-35. (In Persian)

<http://noo.rs/pDi5h>

Neglia, G. A. (2008). Some historiographical notes on the Islamic city with particular reference to the visual representation of the built city. In *The City in the Islamic World* (2 vols.) (pp. 1-46). Brill.

<https://doi.org/10.1163/ej.9789004162402.i-1500.6>

Okhovat, H, Almasifar, T; Bemanian, M (2009) *Traditional architecture and urban planning in Islamic countries*, first edition, Tehran: Tahan Publications.

Orum, A. M. (2019). *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. John Wiley & Sons.

DOI: 10.1002/9781118568446

Pour Ahmad, Ahmad, Vafaie, Abuzar (2016). The impact of modernism on the physical-spatial structure of the Iranian-Islamic city (case study: Kashan city), *Iranian Islamic City Studies Quarterly*, 7(28), 63-76. (In Persian)

magiran.com/p1780234

Pourhossein Roshan, Hamid; Mohammadpour, Saber, (2013), *Islamic city with an emphasis on the central council paradigm (comparative comparison - relational approach and council theory in Islam)*, the second conference of Islamic Utopia, first volume, Isfahan Municipality. (In Persian)

Pourjafar, Mohammad Reza, Pourjafar, Ali, and Safdari, Sima. (2014). Types of Islamic cities and references to indexing in the direction of an ideal-Islamic city. *Researches on Islamic Architecture*, 3(3 (consecutive 8)), 17-3. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/409703/fa>

Pourmohammadi, M., Bahrain, S.H. and Davoudpour, Z. (2019). Islamic city: fantasy or reality. *Urban Planning Knowledge*, 3(2), 33-47. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/269027/en>

Pourmohammadi, Marzieh, Bahraimi, Seyed Hossein, and Dawoodpour, Zahra. (2018). Islamic city: imagination or reality. *Knowledge of Urbanization*, 3(2), 33-47. (In Persian) <https://sid.ir/paper/269027/fa>

Qaraiti, Mohsen, (2013), *Simai Maskan and Islamic City*, first edition, Qom, Publications of the Cultural Center of Lessons from the Qur'an, volume one. (In Persian)

Rozhan, A., Yunos, M. Y. M., Isa, N. K. M., Ariffin, N. F. M., Kamil, S. M., Azmee, N., & Abas, A. S. (2016). Analysis Of Islamic Safe City Planning Concept For A Better Living Environment. *Research journal of fisheries and hydrobiology*, 11(3), 69-73.

<http://www.aensiweb.net/AENSIWEB/rjfh/rjfh/2016/March/69-73.pdf>

Safae Pour, M., & Saedi, J. (2017). A Historical Analysis of the Elements and physical-spatial structure of Iranian-Islamic Cities. *Journal of Islam and Social Studies*, 5(19), 95-125. doi: 10.22081/jiss.2017.65554

Safaipour, Masoud, Sajjadian, Mahyar. (2014). . (2014). A research on the developments and developments of the Islamic city concept. *Geographical Journal of Zagros Landscape*, 7(24), 159-205. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/515017/fa>

Safaipour, Massoud; (2014) *Urban Planning in Iran*, Karaj: Nibag Publishing. (In Persian)

Safaipour, Massoud; Saidi, Jafar. (2016). A historical analysis on the elements and spatial physical structure of Iranian-Islamic cities. *Islam and Social Studies*, 5(No. 3 (Serial 19)), 95-125. (In Persian)

doi: 10.22081/jiss.2017.65554

Safaipour, Massoud; Sajjadian Mehyar (1401) *Foundations of Islamic cities (with emphasis on the pre-modern period)*, Ahvaz: Ahvaz Shahid Chamran University Publications. (In Persian)

Seifian, Mohammad Kazem, and Mahmoudi, Mohammad Reza. (2007). Privacy in traditional Iranian architecture. *City Identity*, 1(1), 3-14. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/501753/fa>

Shafaqi, Siros, (2013), Spatial Structure of the Islamic City and its Security, Second Islamic Utopia Conference, Volume 1, Isfahan Municipality. (In Persian)

Shams Puya, Mohammad Kazem; Meshkini, Abolfazl; Bergmadi, Mojtabi (2019) Application of Islamic worldview in Iranian-Islamic cities with an emphasis on sustainable neighborhood development, *Zagros Landscape Geography and Urban Planning Quarterly*, 12 (43), 73-93. (In Persian)

<https://civilica.com/doc/1495809>

Sharifian, Ehsan, Pourjafar, Mohammad Reza, and Tagwai, Ali Akbar. (2016). An analysis of the concept of the city and the pillars of urbanization from the perspective of the Holy Quran. *City Identity*, 11(29), 53-66. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/154699/fa>

Smith, M. E. (2010). The archaeological study of neighborhoods and districts in ancient cities. *Journal of Anthropological Archaeology*, 29(2), 137-154.

<https://doi.org/10.1016/j.jaa.2010.01.001>

Statistics of Isfahan City (2019), Isfahan Municipality Program and Budget Organization. (In Persian)

Statistics of Isfahan City (2019), Isfahan Municipality Program and Budget Organization. (In Persian)

Tagvaiee, Ali Akbar, and Maroufi, Sakineh. (2010). Evaluating the role of mosques in improving the quality of the environment, case study: Amir Mosque in Tehran. *Urban Management*, 8(25), 219-234. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/92230/fa>

Zargham Fard, Muslim, Meshkini, Abolfazl, Pourahmad, Ahmed, and Morganti, Benjamin. (2018). Reviewing the indicators of decent housing from the perspective of the Islamic school. *Iranian Islamic City Studies*, 9(35), 33-45. (In Persian)

<https://sid.ir/paper/177370/fa>

Zarrabi, Asghar; Alinejad Tayibi, Kavos, (2009), an analysis of urban elements and uses in an Islamic city, *Kitab Mah Honar* monthly, serial 143. (In Persian)

magiran.com/p766044

Pirnia, Mohammad Karim (2002); *Architectural stylistics*, Tehran: Memar Publishing House (In Persian).

Pirnia, Mohammad Karim and Gholamhossein Memarian (2007); *Stylistics of Iranian Architecture*, Soroush Danesh Publications, Tehran: 5th edition. (In Persian)

Motahar, Reza Jalili Sadrabad, Samaneh Alizadeh, Reza (1400) comparative comparison of new and old neighborhoods based on (Islamic-Iranian) identity in urban planning (Study example: Hakimieh and Narmak Shahr Tehran), *Journal of Islamic Architecture Research*, 9 (3) (In Persian).

<http://jria.iust.ac.ir/article-1-1419-fa.html>

مقایسه تطبیقی محله‌های جدید و قدیم شهر اصفهان بر اساس رویکرد شهر ایرانی-اسلامی (نمونه موردی: محله‌های شهشهان و بهارستان)

مسعود صفایی پور^{۱*}، فهیمه فدائی جزی^۲

مقاله پژوهشی

چکیده

در دهه‌های اخیر، شهرهای ایرانی اسلامی به شدت تحت تأثیر جهانی شدن قرار گرفته‌اند، که این تأثیرات منجر به دگردیسی و ایجاد ابهامات در تجلی کالبدی آنها گشته است. این دگردیسی به واسطه انتشار فرهنگ بیگانه، از هدایت‌های اساسی تعالیم و حیاتی در ساخت شهر ایرانی اسلامی دور شده و تغییرات قابل ملاحظه‌ای را در ساختار شهری به وجود آورده است. از این رو هدف اصلی پژوهش حاضر مقایسه تطبیقی محله‌های جدید و قدیم شهر اصفهان بر اساس رویکرد شهر ایرانی-اسلامی می‌باشد. لذا دو محله (محله قدیمی شهشهان و محله جدید بهارستان) در شهر اصفهان انتخاب شد. در این زمینه ۳۹ شاخص در قالب چهار اصل: مسجد محوری (ارتباط انسان با خدا)، درون‌گرایی (ارتباط انسان با خود)، محله محوری (ارتباط انسان با جامعه) و طبیعت‌گرایی (ارتباط انسان با جهان هستی) انتخاب شد. در گام بعدی، با بهره‌گیری از تکنیک پرسشنامه و مطالعات میدانی، داده‌های پژوهش گردآوری شد. در مرحله بعد، اطلاعات جمع‌آوری شده وارد نرم افزار spss شد. نهایتاً وضعیت دو محله مورد مطالعه از حیث شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی با استفاده از آزمون تی مستقل مقایسه شد. نتایج تحلیل‌های آماری نشان داد که میانگین دو گروه در دو محله مورد مطالعه در ۲۳ شاخص تفاوت معنی‌داری دارند و همچنین میانگین اکثریت شاخص‌ها در محله شهشهان بسیار بالاتر از محله بهارستان است. بیشترین اختلاف بین دو محله مورد مطالعه به ترتیب در بخش‌های مسجد محوری، درون‌گرایی، محله محوری و در مرتبه آخر طبیعت‌گرایی است. نکته حائز اهمیت آنکه این دو محله در بخش طبیعت‌گرایی به غیر از دو شاخص وجود حیاط در منزل و وجود باغچه در حیاط واحد مسکونی، اختلاف بسیار ناچیزی دارند.

جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای
تابستان ۱۴۰۳، سال ۱۴، شماره ۵۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲
صفحات: ۶۷-۹۶

واژه‌های کلیدی:
شهر ایرانی-اسلامی، مسجد محوری، محله محوری، طبیعت‌گرایی، درون‌گرایی، شهر اصفهان

مقدمه

در هر دوره و زیرسلطه‌ی هر پارادایم و رژیم فکری غالب، شهری شکل می‌گیرد. این شهر از اندیشه‌ها، مفاهیم و ایدئولوژی‌های موجود در جامعه به وجود می‌آید، که در نهایت به رفتارها و عملکرد افراد منتهی می‌شود و شهر به عنوان محصول نهایی ظاهر می‌شود. در این سیاق، شهرهای مختلف، از جمله شهر سرمایه‌داری، شهر عصر مدرن، شهر سوسیالیست، و شهر اسلامی، هر کدام از دل یک فلسفه و ایدئولوژی خارج شده و تحقق یافته است (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴). یکی از این شهرها، شهر اسلامی است که به طور نسبی بر اساس اصول و آموزه‌های قرآنی و نبوی ساخته شده است (بمانیان، ۱۳۹۳: ۷۶). مفهوم شهر اسلامی به عنوان یک هویت اجتماعی و کالبدی بر پایه ارزش‌های دینی تعریف می‌شود و روابط اجتماعی آن براساس این ارزش‌ها شکل می‌گیرد (صفایی پور و سجادیان، ۱۴۰۱: ۱). همچنین، با توجه به فناوری، مصالح، دانش، هنر و فرهنگ بومی، توانایی تفسیر و تجلی خود را در هر زمان و مکان نشان می‌دهد (نقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۶۹؛ مشکینی و رضایی مقدم، ۱۳۹۳: ۴۷). در

شهرهای اسلامی، ساخت فضاهای جغرافیایی بایستی تحت تاثیر ایدئولوژی اسلامی به صورت قوانین متخذ از قرآن^۱، سنت، فقه، اجتهاد اجماع صورت گیرد. شهری که ویژگی های منحصر به فرد داشته باشد و الگوی کاملی از توسعه را برای جهانیان ارائه دهد (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۹؛ اخوت و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۰؛ دانش وری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۷-۱۲۸؛ روژان و همکاران^۲، ۲۰۱۶: ۷۰). بنابراین، اسلامی بودن شهر ایرانی نیز بر مبنای اصول و ارزش‌هایی است که در طراحی و برنامه‌ریزی محیط زندگی مسلمانان رعایت می‌شوند و بر روابط انسان با محیط (طبیعی و مصنوعی) و با سایر هم‌نوعان خویش حاکم باشند (صفایی‌پور و سعیدی، ۱۳۹۶: ۹۶). لذا هرگونه تصمیمی در برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت شهری باید با موازین و اصول احکام دین مبین اسلام هماهنگ باشد (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷). اسلامی بودن برای شهر نشانگر این است که این مکان باید تجلی‌گاه و یادآور ارزش‌های اسلامی نیز باشد. ایرانی بودن نیز سابقه و پیشینه غنی و پرمحتوایی از تجربیات هوشمند ایرانیان را با خود به همراه داشته است و مصداق مکانی موضوع را نشان می‌دهد (بمانیان، ۱۳۹۳: ۷۷).

شهرهای کهن نمونه‌هایی از معماری و شهرسازی اسلامی را با تلفیق ارزش‌های معنوی و کالبدی نشان داده‌اند (جهانبخش و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲). اما با گذر زمان، شهرهای اسلامی دچار دگرگونی شده و تحت تأثیر فرهنگ‌های بیگانه قرار گرفته‌اند که باعث تضعیف و تغییر در عناصر معماری و ساختار شهرها شده است (منصوری، ۱۳۸۹: ۴۳؛ حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۶) و این امر شهرهای اسلامی را دچار ابهام در تجلی کالبدی نموده است از آن جمله می‌توان به عناصر دخیل در ساخت شهرهای اسلامی اشاره نمود که در نتیجه اشاعه فرهنگ بیگانه از رهنمودهای اصلی تعالیم وحیانی در ساخت شهری اسلامی فاصله گرفته‌اند چنین ویژگی‌های در بسیاری از شهرهای کشورهای اسلامی قابل رویت است (دلیر و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲۸).

کشور ایران به عنوان یکی از تمدن‌های کهن بشری، نقش بسیار فعالی در بلوغ شهرسازی اسلامی داشته است؛ به گونه‌ای که در این سرزمین، شهرهای زیادی با چهره‌ای اسلامی رشد یافته‌اند^۳ (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۹). در شهر ایرانی-اسلامی هرچه هست تبلوری است از محیط زیست، فرهنگ و آداب و سنن؛ «اما به دنبال رسیدن موج فراگیر شهرسازی جدید بعد از انقلاب صنعتی به ایران» علاوه بر از بین رفتن ویژگی‌های فیزیکی و پیوستگی کالبدی‌شان، بسیاری از خصوصیات فرهنگی و اجتماعی خود را نیز از دست دادند (پوراحمد و وفایی، ۱۳۹۶: ۶۴). در این فرآیند، شهر اصفهان از جمله شهرهایی بود که از پیامدهای منفی این دگرگونی‌ها به دور نماند، به طوری که تغییر ساختار کالبدی شهر علاوه بر این که نظام و ساختار بافت قدیم را برهم زد، تضعیف آن را نیز در پی داشت، عناصر جدید الگو گرفته شدت از مغرب زمین همچون خیابان‌ها، بزرگراه‌های سواره، آپارتمان‌های مسکونی، برج‌های تجاری و اداری و... مورد توجه مسئولان و مدیران شهرهای امروزی قرار گرفته و هر روز گسترده‌تر از قبل باعث تخریب بافت محلات موجود گردیده‌اند؛ روندی که سبب گسست روابط اجتماعی و ایجاد بی‌هویتی در ساکنان شهر شده و ادامه آن تبعات مخاطره‌آمیز مادی و معنوی فراوانی را به همراه خواهد داشت. این روند اهمیت و ضرورت رویکرد دوباره به متون اصیل اسلامی و واکاوی و احیای اندیشه‌های ناب اسلام را ضروری می‌سازد (محمدی و

^۱ قرآن «شهر» را محل تحقق حاکمیت الله بر زمین می‌داند (شریفیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۳). برای مطالعه بیشتر می‌توانید به منبع ذیل مراجعه فرمایید: شریفیان، احسان؛ پورجعفر، محمدرضا؛ تقوایی، علی اکبر (۱۳۹۶) تحلیلی از مفهوم شهر و ارکان شهرنشینی از منظر قرآن کریم، هویت شهر، شماره بیست و نهم، سال یازدهم، ۵۳-۶۶.

^۲ rozhan & et al

^۳ از مهمترین این شهرها می‌توان به مشهد، ری، قم، کرمان، یزد و اصفهان اشاره نمود (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۹).

آزاده، ۱۳۹۷: ۲۴). از این رو، این پژوهش وضعیت محلات را با کمک شاخص‌های مستخرج از اصول شهر ایرانی - اسلامی مورد ارزیابی قرار می‌دهد. برای این منظور دو محله در کلانشهر اصفهان (محله شهشهان به عنوان محله قدیمی شهر اصفهان و محله بهارستان به عنوان محله جدید)^۱ برای مطالعه انتخاب شد. در این چارچوب با مرور و بررسی کتب و دیدگاه صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان ابتدا شاخص‌ها و مولفه‌های شهر ایرانی اسلامی (در قالب چهار اصل: مسجد محوری (ارتباط انسان با خدا)، درون‌گرایی (ارتباط انسان با خود)، محله محوری (ارتباط انسان با جامعه) و طبیعت‌گرایی (ارتباط انسان با جهان هستی)، استخراج گردید. در نهایت با استفاده از تکنیک پرسشنامه و تحلیل‌های آماری (آزمون تی دو نمونه‌ای) ویژگی‌های دو محله مورد مطالعه بر اساس شاخص‌های مستخرج، مقایسه شد. از این رو هدف اصلی پژوهش حاضر مقایسه تطبیقی محله‌های جدید و قدیم شهر اصفهان بر اساس رویکرد شهر ایرانی - اسلامی می‌باشد. مهم‌ترین سوال مطرح در این پژوهش عبارت است از: وضعیت محله بهارستان و محله شهشهان از لحاظ معیارها و شاخص‌های شهر ایرانی - اسلامی چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟

پیشینه پژوهش

شهرهای ایرانی از سال ۶۰۰ میلادی و در قرن اول اسلامی تحت تاثیر دین اسلام قرار گرفتند. در فاصله چهار قرن ابتدایی، تضاد بین دیدگاه اسلامی و سنتی ایرانی در ساختارهای شهری به وجود آمد. در ادامه سیر تحول شهرهای ایرانی - اسلامی اولین باری که اندیشه کنترل رشد شهرها به وجود آمد، در دوران حاکمیت سبک رازی در ایران (فاصله سال‌های ۹۵۰ تا ۱۲۰۰ میلادی و قرون ۴ تا ۷ اسلامی) بود. حمله مغولان در دوره بعدی زوال شهرها را به همراه داشت، اما بناهای بیادماندنی نیز ساخته شد. دوره صفویه باعث افزایش پویایی شهرها و افزودن عناصر جدید شد. این دوره، اوج پویایی شهرهای ایرانی - اسلامی است. دیدگاه شهر - منطقه، چهارباغ و میدان‌های چندکارکردی در این دوران به شهرهای اسلامی - ایرانی اضافه شد. دوره بعدی، تحول شهرهای ایرانی - اسلامی نیز دوره نفوذ فرهنگ مدرنیسم در این شهرهاست. در این دوره بود که محله‌ها که در دوره چهارم نشانه وحدت و همبستگی بودند، به مکانی برای طبقه بندی تفاوت‌های اجتماعی و محلی تبدیل شدند و در مجموع نقش تمام عناصر شهری از همبستگی و اجتماعی بودن و ساکن بودن، به عبوری بودن و تفکیک تغییر کرده اند (متولی و شیخ اعظمی، ۱۳۹۲: ۶۱). در زمینه موضوع پژوهش حاضر، مطالعات فراوانی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از مطالعات مرتبط در این زمینه اشاره می‌شود.

مشکینی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان تدقیق مفهومی و تشریح راهکار و شاخص‌های تحقق سنجی چهار اصل مسجد محوری، محله محوری، درونگرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی اسلامی پرداخته است. نویسندگان در این پژوهش علاوه بر مطالعه اسنادی از تکنیک دلفی در دو مرحله جهت پالایش مولفه‌ها، معیارها و زیرمعیارها بهره گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهد، شاخص‌های اساسی در همه‌ی شهرهایی که اکثریت آن را مسلمانان

^۱ میرسید علی جناب در تاریخ اصفهان، محلات شهر اصفهان را به دو قسمت، شرقی شهر که نعمت خانه بوده و غربی شهر که حیدرخانه بوده تقسیم نموده است و بیش از ۱۴۲ محله را شناسایی کرده که محله‌های معروف به نام‌های: دروازه نو، دردشت، شهشان، گودمقصود بیک، جوباره، بیدآباد، درب کوشک (مسجد حکیم)، نیم آور، میدان کهنه، میدان میر (سید احمدیان)، محله نو، کران، باغات، لبنان، چهارسوق، شمس آباد، عباس آباد، چرخاب، طوقچی، جوب شاه، پاقله، خواجو و جماله کله (انصاری، ۱۳۸۱: ۲۰). برای مطالعه بیشتر می‌توانید به منبع ذیل مراجعه فرمایید:

انصاری، ابراهیم (۱۳۸۱) جایگاه اجتماعی محله در شهرهای اسلامی با تاکید بر اصفهان، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد سیزدهم، شماره یک، ۲۶-۱۵.

تشکیل می‌دهند، می‌تواند مبنا قرار گیرد. محمدی و آزاده (۱۳۹۷) در مقاله‌ای تحت عنوان مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی اصفهان از نظر میزان انطباق‌پذیری با شاخص‌های ایرانی-اسلامی در محله‌های جویباره و شهرک نگین پرداخته‌اند. محققین در این زمینه ۲۵ شاخص در سه بعد کالبدی-محیطی، اقتصادی و اجتماعی انتخاب کردند. نتایج نشان می‌دهد که میانگین دو گروه در دو محله مورد مطالعه در ۲۰ شاخص تفاوت معناداری دارند و همچنین میانگین شاخص‌ها در محله جویباره بسیار بالاتر از شهرک نگین است. مطهر و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی تحت عنوان مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی مبتنی بر هویت (اسلامی-ایرانی) در شهرسازی (نمونه مطالعاتی: حکیمیه و نارمک شهر تهران) پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تفاوت معیارهای خوانایی، تعاملات اجتماعی و فرهنگ در محلات حکیمیه و نارمک با ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی متفاوت معنادار و واقعی نیست و تفاوت معیارهای شناخت و آگاهی، حس تعلق، رضایتمندی، استقلال و آزادی، برزندگی محیطی، دین، تمدن، قلمرو و اتحاد در این محلات معنادار و واقعی می‌باشد به عبارت دیگر این معیارها در محلات با ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی گوناگون، متفاوت است.

آپادین^۱ (۲۰۱۵)، در پژوهشی تحت عنوان چارچوب بندی مجدد شهر اسلامی: از تعریف تا ساختارشنکی مطالعه موردی مغرب پرداخته است. در این مقاله محقق نظریات و تعاریف موجود در مورد شهر اسلامی را مرور کرده و نظریات و تعاریف خود را پیشنهاد کرده است. نتایج نشان می‌دهد که شهر اسلامی نتیجه تعامل پیچیده عوامل متعدد مرتبط با یکدیگر است که برخی از آنها برگرفته از مبانی اسلامی است. اگرچه شهرهای اسلامی ممکن است چندین ویژگی مشترک داشته باشند، اما در مجموع هر شهر از نظر زمانی و مکانی منحصر به فرد است. دابور^۲ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای تحت عنوان ریخت‌شناسی محله‌ها در شهر سنتی اسلامی عرب: مورد مطالعه شهر دمشق پرداخته است. محقق در این پژوهش به مطالعه در مورد محله‌های شهرهای اسلامی سنتی عربی با تأکید بر ساختار شهر و گروه‌های اجتماعی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که به طور بالقوه با درک قوانین سنتی است که می‌توان چیدمان فیزیکی محله‌ها را به ساختار اجتماعی و زیرمناطق محلی را به کل جهانی که بر بخش‌ها مسلط و متحد می‌کنند مربوط کرد.

تفاوت پژوهش حاضر با سایر مطالعات از این جهت است که در پژوهش‌های فوق محققین با تمرکز بر چهار اصل اساسی مسجدمحوری، محله محوری، درون‌گرایی، و طبیعت‌گرایی یا با توجه به شاخص‌های ایرانی اسلامی در ابعاد کالبدی، محیطی، اقتصادی، و اجتماعی یا به بررسی عناصر مرتبط با هویت اسلامی در شهرسازی پرداخته‌اند. در حالی که در پژوهش حاضر، توجه به چهار اصل محوری شهر ایرانی اسلامی، یعنی مسجد محوری، محله محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی به صورت مقایسه تطبیقی در دو محله مختلف، یعنی شهشهان و بهارستان، مورد بررسی قرار گرفته است.

^۱ Apaydin

^۲ Dabbour

مبانی نظری

شهر اسلامی شهری است که در ماهیت خود غیر سرمایه‌داری و غیر غربی است (کوری‌ا و طاهر، ۲۰۱۵: ۱). گسترش اسلام به سرزمین‌های مختلف در آسیا، آفریقا و اروپا تأثیرات غیرقابل برگشت و انکارناپذیری در توسعه شهری داشت. بدین ترتیب اسلام یک دین شهری است (مارکس، ۱۹۲۸: ۸۷). شهرهای اسلامی در ابتدا جنبه دینی داشتند، اما در ابتدای قرن نهم میلادی به یک پایگاه سیاسی قوی نیز تبدیل شدند (ضرغام فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴). مقوله «شهرهای اسلامی» توسط مستشرقان اروپایی مطرح شد (اروم، ۲۰۱۹: ۱). مبدا مفهوم شهر اسلامی به شهرهای شمال آفریقا باز می‌گردد که اولین بار در مقاله «اسلام‌گرایی و زندگی شهری» شرق شناسان فرانسوی ویلیام مارشای^۴ مطرح گردید (نگلیا، ۲۰۰۸: ۲). سپس برادر او جورج مارشای^۵ نیز گفته‌های اولیه وی را پیگیری پیگیری نمود. لیکن نظریه‌مند کردن آن توسط رابرت برانشویک^۷ انجام شد. اوج مطالعات مربوط به شهر اسلامی به دهه ۱۹۸۰ باز می‌گردد. در این دهه دانشمندان و متفکران مختلفی در پرورش و جهانی‌سازی این مفهوم تلاش نمودند (ضرغام فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۴). شهر اسلامی به دلیل تأثیرپذیری از آموزه‌ها و تعالیم دینی، عرصه و گستره شهر نماد و تبلور باورهای اسلامی است. عدالت محوری و باورهای توحیدی در سرتاسر شهر اسلامی دیده می‌شود (صفایی پور و سجادیان، ۱۴۰۱: ۶۰). شهرهای مسلمان نشین بر اساس سه عنصر یگانه شده مذهب، حکومت و تجارت برای امتی واحد شکل گرفته‌اند و تجلی کالبدی این عناصر، مسجد، ارگ و بازار است که ساختار شهر بر مبنای مرکزیت آنها شکل می‌گیرد. در شهر اسلامی نه تنها ساختار کالبدی شهر از مرکز آن متبلور می‌شود، بلکه این ساختار به طور ذاتی تمامی توجهات را نیز به طرف مرکز معطوف می‌دارد. پیام نمادین آن سازمان‌دهی روابط سلسله‌مراتبی فرم و عملکرد هر دو به سوی مرکز است (یعنی وحدت) (پوراحمد و وفا، ۱۳۹۶: ۶۵). درباره ماهیت و مفهوم شهر اسلامی بر اساس دیدگاه‌های مختلف، نظریه‌های متفاوت و بحث‌انگیز ارائه شده است. در اینجا دیدگاه‌های مطرح در این زمینه با سه دسته تقسیم شده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱- مقایسه‌ای مفهوم شهر اسلامی بر اساس دیدگاه‌های مختلف

دسته‌بندی	ماهیت شهر اسلامی	مفهوم	ویژگی
دیدگاه اول	بی‌ارتباطی با کالبد و محتوا	- محدود به زمان و مکان خاص نیست - مفهوم امت اسلامی از آن استنباط می‌شود - شهر مردم دیندار و معتقد به اصول اسلامی - اعتقادات اسلامی مهم‌ترین عامل در تعریف شهر اسلامی است - مفهوم شهر اسلامی به وجود مردم دیندار و معتقد به اصول اسلامی وابسته است	- وابستگی به اعتقادات اسلامی - وجود مردم دینی - اعتقاد به اصول اسلامی
دیدگاه دوم	بر اساس قوانین و دستورات اسلام	- بر اساس قوانین و اصول اسلامی ساخته می‌شود - دارای هویت فرهنگی، تاریخی و فضایی خاصی است و ارتباط ساختاری بین دین و فضای مصنوعی را نشان می‌دهد. - مبانی نظری از قرآن و سنت گرفته می‌شود	- مبانی نظری از قرآن و سنت - ارتباط با دین و فضای مصنوعی
دیدگاه سوم	حاصل دستاورد فرهنگ و تمدن اسلامی	- ناشی از تمدن و دستاوردهای فرهنگی مسلمانان است - زندگی شهری در جهان اسلام اهمیت دارد	- تأثیر فرهنگ اسلامی - دستاوردهای تمدن اسلامی

(منبع: مشکینی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۴-۴۵).

¹ Correia & Taher

² Marçais

³ Orum

⁴ William Marçais

⁵ Neglia

⁶ Georges Marçais

⁷ Robert Brunschvig

برای تدوین معیارها و شاخص‌های شهر ایرانی-اسلامی، معیارها و شاخص‌هایی را که نویسندگان و پژوهشگران در مطالعات پیشین مورد مطالعه قرار داده اند، بررسی گردید و نهایتاً معیارها و شاخص‌های مورد مطالعه در پژوهش حاضر جمع بندی شد. در شهر اسلامی، شهر به عنوان بازتاب ارزش‌های اسلامی در نظر گرفته می‌شود و ایمان و معیارهای اسلامی در زندگی شهری حاکم هستند. معماری شهر نیز تحت تأثیر اصول دینی قرار دارد. این اصول به فرآیند تقویت فرهنگ دینی می‌پردازند و در مقابل تعارض با عوامل خارجی، سعی در طرد و حذف آن دارند یا در صورت امکان، آن را جذب و تعدیل می‌کنند (شمس پویا و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۳-۷۴).

جدول ۲- اصول و معیارهای شهر ایرانی-اسلامی

اصل	تأثیرات	نکات مهم	توضیحات
۱ مسجد محوری	تقویت هویت اسلامی و اجتماعی	ارتباط عبادی و اجتماعی مسلمانان	در قرآن، واژه "مسجد" به عنوان مکانی برای عبادت و اظهار ایمان به یگانگی خداوند ۲۸ بار تکرار شده است، نشان از اهمیت آن در اسلام دارد. مسجد در اسلام به عنوان مکان عبادت و اظهار ایمان به خداوند مورد تأکید قرار می‌گیرد. در شهرهای اسلامی، مساجد نه تنها به عنوان مراکز عبادی، بلکه به عنوان مراکز فرهنگی، آموزشی، مذهبی و اجتماعی نیز عمل می‌کنند.
۲ محله محوری	افزایش انسجام اجتماعی	هویت محلی و اجتماعی	محله در ساختار شهرنشینی ایران و جهان به عنوان بخشی از شهر تعریف می‌شود که دارای لبه‌های کارکردی با فضایی هویت‌مند و ترکیب عملکردهای کوچک مقیاس باشد، مراکز محله علاوه بر تأکید بر عدالت و برابری در دستیابی به خدمات، سبب ایجاد حس تعلق به مکان و پایداری اجتماعی میشوند. با حضور مردم و ریش سفیدان محل در مرکز محله، چارچوب‌های اخلاقی خاص هر محله شکل می‌گیرد و بر حس جمع‌گرایی تأکید می‌گردد. ^۴
۵ طبیعت‌گرایی	ایجاد فضای شهری دلپذیر و مطبوع	حفاظت از محیط زیست و تعامل با طبیعت	طبیعت در اسلام به عنوان نشانه‌های الهی ^۵ مطرح می‌شود و تفکر درباره آن انسان را به شناخت بهتر جهان و خداوند هدایت می‌کند. در معماری اسلامی ایرانی، احترام به طبیعت و استفاده هوشمندانه از آن به خوبی قابل مشاهده است، به طوری که باغ‌ها و بوستان‌ها به عنوان جزء مهمی از فضای شهری معرفی می‌شوند و تأثیر بی‌ظنیری در زیبایی و ساختار شهرها دارند.

^۱ central mosque

^۲ آیه شریفه " وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ " ما جن و انس را نیافریدیم مگر برای اینکه که مرا پرستش کنند (ذاریات ۵۶) را می‌توان به عنوان دلیل اصلی لزوم توجه به ارزش مسجد و جایگاه آن در شهر اسلامی مطرح کرد (نقی زاده، ۱۳۹۲: ۱).

^۳ Central Neighborhood

^۴ امام صادق (ع) حسن همجواری را دلیل آبادانی شهرها و زیادی عمر برمی‌شمارند. حضرت صادق (ع) «هر چهل خانه همسایه باشند، از برابر سر و از پشت سر و از راست و و چپ (یعنی از چهار طرف تا چهل خانه همسایه هستند) این مفهوم در فرهنگ ایرانی محدوده محله را مشخص می‌کند. شایان ذکر است که محله‌ها در ارتباط با شبکه راه‌ها و معابر عمومی تنها یک دروازه ورودی داشته است (اصلانی، ۱۳۹۵: ۲۹).

^۵ naturalism

اقرآن می‌فرماید: لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبَّ غَفُورٍ وَ لِلَّهِ الشُّكْرُ (سجده ۴۷) برای (اولاد و قوم) سبا در وطنشان (سرزمین یمن و شام) از راست و چپ (جنوب و شمال) دو سلسله باغ و بوستان آیتی (از لطف و رحمت حق) بود (همه پر نعمت، و به آنها گفتیم که) بخورید از رزق خدای خود و شکر وی به جای آرید، که مسکنشان شهری نیکو و پر نعمت است و خدای شما غفور (و مهربان) است. بر اساس این آیه، بهره‌گیری از انواع گل‌ها و گیاهان و درختان در طراحی شهرها، بهترین زینت و زیبایی است، به خصوص در مواردی که بتوان به جای گیاهان زینتی مانند کاج، گیاهان یا درختانی کاشت که بهره و میره خوراکی هم داشته باشد. چنانچه در این آیه، ابتدا به تامین خوراک انسان و حیوان اشاره می‌کند و سپس به ویژگی زینت بودن (قرآنی، ۱۳۹۳: ۱۰۰).

<p>ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به نوعی معماری درونگرا گرایش نشان داده اند. رعایت اصل درون گرایی در ایران پس از اسلام با به وجود آمدن جهانبینی جدید و شکل گیری ارزش هایی هم چون محرمیت، رنگی دوباره به خود گرفت و جدا از مسائل امنیتی، اصول ارزشی تازه را به بهترین وجه بیانگر شد که اوج شکوفایی آن را می توان در تکامل ابنیه با حیاط مرکزی دانست.</p>	<p>حفظ حریم شخصی</p>	<p>سازگاری و همزیستی اقلیمی، افزایش امنیت اجتماعی، زمینه سازی برای تعالی جویی معنوی، بسترسازی درون گرایی شخصیتی و خودیابی، عدم بروز تفاخرات اجتماعی و محلی، تحکیم و تقویت خانواده محوری</p>	<p>۱ ۲ ۳</p>
---	----------------------	---	----------------------

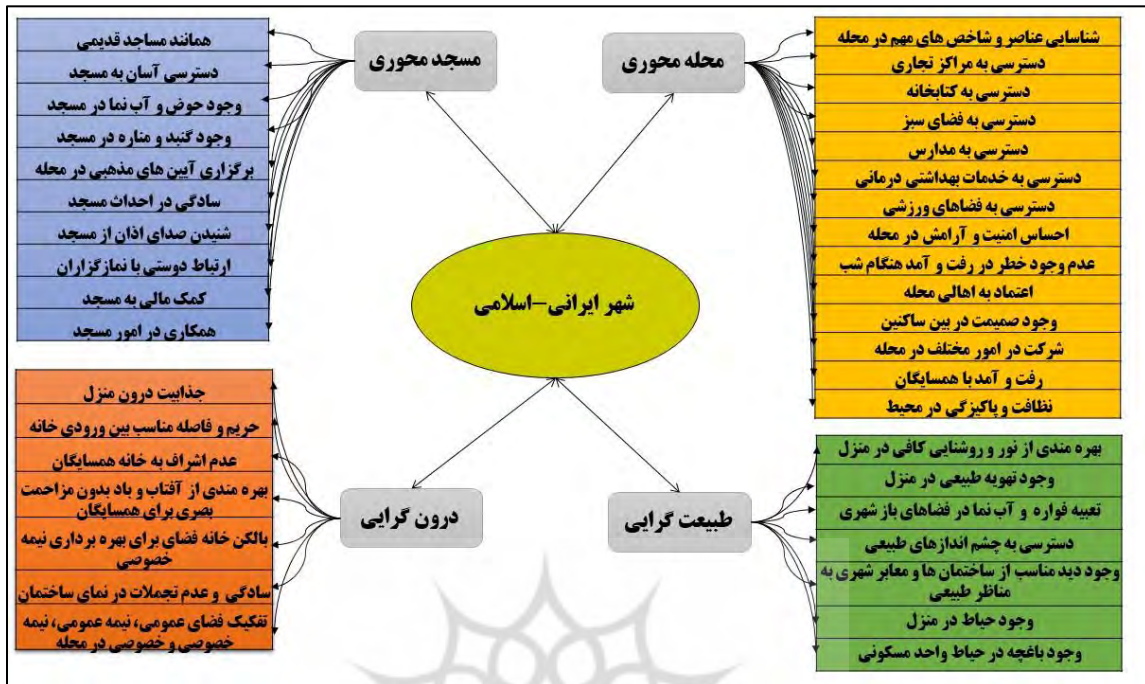
(منبع: محمدی و آزاده، ۱۳۹۷؛ پورحسین روشن و محمدپور، ۱۳۹۳؛ شفقی، ۱۳۹۳؛ ضرابی و علی نژاد طیبی، ۱۳۸۹؛ لطیفی و صفری چابک، ۱۳۹۲؛ مشکینی و رضایی مقدم، ۱۳۹۲؛ اصلانی، ۱۳۹۵؛ بحری مقدم و یوسفی، ۱۳۹۲؛ بمانیان، ۱۳۹۳؛ دلیر و همکاران، ۱۴۰۰؛ صفایی پور و سجادیان، ۱۳۹۴؛ قاسمی، ۱۳۹۱؛ مشکینی و همکاران، ۱۳۹۵؛ مطهر و همکاران، ۱۴۰۰؛ معماریان، ۱۳۸۴؛ منصور، ۱۳۸۹؛ پیرنیا، ۱۳۸۶؛ سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶؛ پیرنیا، ۱۳۸۱؛ قاسمی، ۱۳۹۱؛ مشکینی و همکاران، ۱۳۹۲؛ تقوایی و معروفی، ۱۳۸۹؛ ضرابی و علی نژاد طیبی، ۱۳۸۹؛ علاقه‌بندان، ۱۳۸۹؛ مامفورد، ۱۹۶۱؛ اسمیت، ۲۰۱۰؛ خدایی و تقوایی، ۱۳۹۰؛ مویدی و دانشپور، ۱۳۹۲؛ صفایی پور، ۱۳۹۴)

در ایران، مفهوم شهر اسلامی به‌عنوان یک بُعد فرهنگی و دینی عمیق تلقی می‌شود که در آن ارزش‌های اسلامی با ویژگی‌های شهری ایرانی آمیخته شده است. این تلاقی ارزش‌ها، شهرها را به مراکزی از همگرایی فرهنگی و ملی تبدیل کرده است. عناصری مانند مسجد محوری، محله محوری، طبیعت گرایی و درون گرایی به عنوان اصول اساسی در ساختار شهر ایرانی-اسلامی تلقی می‌شوند. به طوری که، مساجد به عنوان نماد دینی تلاش برای اظهار ایمان به یگانگی خداوند در شهرها شناخته می‌شوند و ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت محلی را تسهیل می‌کنند. طبیعت گرایی و درون گرایی نیز از توجیحات اسلامی و نگاه ملی به محیط زیست الهام گرفته شده‌اند و به حفظ حریم شخصی و ایجاد امنیت اجتماعی کمک می‌کنند. در نهایت، شهرهای ایرانی-اسلامی به عنوان نمایندگانی از هویت ملی ایران و ارزش‌های دینی اسلامی درخشان هستند و تلاقی این دو بُعد آنها را به مکان‌های منحصر به فرد تبدیل کرده است. نهایتاً بر اساس بررسی‌های انجام شده، چهار بُعد مورد بررسی (محله محوری، مسجد محوری، درون گرایی و طبیعت محوری) به شاخص‌های برنامه‌ریزی تبدیل شده است. بنابراین، در این پژوهش بر اساس مدل پیشنهادی و شاخص‌های مستخرج، وضعیت دو محله مورد مطالعه (محله قدیمی شهشان و محله جدید بهارستان) از لحاظ انطباق با شاخص‌های طراحی محله‌های مسکونی مقایسه شد.

¹ Introspection

² Mumford

³ Smith

شکل ۱- معیارها و شاخص‌های محله در شهر ایرانی اسلامی

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس هدف از نوع کاربردی و از لحاظ ماهیت، از نوع توصیفی-تحلیلی و مقایسه‌ای است. در گام اول این پژوهش با مرور و بررسی کتب و دیدگاه صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان ابتدا فهرستی از عوامل اولیه به عنوان متغیرهای تحقیق (در قالب چهار اصل: مسجد محوری (ارتباط انسان با خدا)، درون‌گرایی (ارتباط انسان با خود)، محله محوری (ارتباط انسان با جامعه) و طبیعت‌گرایی (ارتباط انسان با جهان هستی))، شناسایی و جمع‌بندی شد (شکل ۱) و در قالب پرسشنامه تنظیم گردیدند. در پرسشنامه میزان اهمیت هر کدام از عوامل در قالب طیف لیکرت، از جامعه آماری پژوهش (ساکنین محله بهارستان با تعداد ۱۰۸۹۰ نفر و محله شهشهان به تعداد ۵۸۹۹ نفر) با مورد سوال قرار گرفت. لازم به ذکر است جمعیت دو محله با یکدیگر جمع و در فرمول کوکران جایگزاری شد، حداکثر اندازه نمونه در هر دو جامعه برابر ۳۷۶ بود. از این عدد نسبت گرفته شد و تعداد ۱۳۲ پرسشنامه به محله شهشهان و ۲۴۴ پرسشنامه به محله بهارستان تعلق گرفت؛ بنابراین روش نمونه‌گیری این پژوهش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم می‌باشد. لذا تعداد ۲۵۰ پرسشنامه در هر یک از محلات توزیع شد. لازم به ذکر است برای تکمیل پرسشنامه‌ها به صورت سیستماتیک به درب خانه‌ها مراجعه کرده و اطلاعات از سرپرست خانوار جمع‌آوری شده است. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها در محله شهشهان تعداد ۱۲۹ پرسشنامه کامل و بدون خطا و در محله بهارستان تعداد ۲۴۳ پرسشنامه کامل و بدون خطا جمع‌آوری شد. روایی ابزار تحقیق از طریق ارزشیابی پرسشنامه توسط سه متخصص بررسی شد. پایایی پرسشنامه نیز از طریق فرمول آزمون آلفای کرونباخ انجام شده است. نتیجه‌ی این بررسی نشان می‌دهد که پایایی پرسشنامه در سطح عالی قرار دارد (جدول ۳). در

نهایت با بهره گیری از تکنیک پرسشنامه و مصاحبه با ساکنان محلات (شهشهان و بهارستان) و همچنین مطالعات میدانی، وضعیت دو محله مذکور از حیث شاخص های پیشنهادی با استفاده از آزمون تی مستقل مقایسه شد.

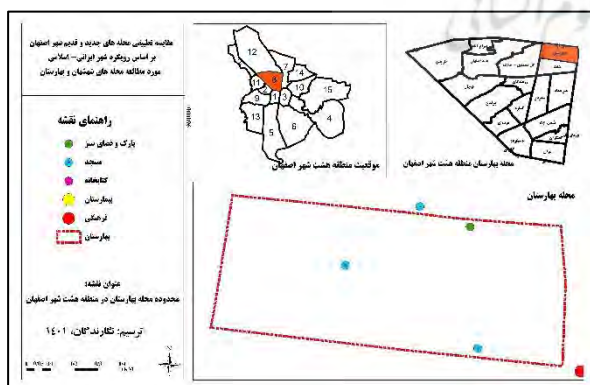
جدول ۳- پایایی پرسشنامه متخصصین

هدف	تعداد	الفای کرونباخ	هدف	تعداد	الفای کرونباخ
مسجد محوری	۱۰	۰.۹۵۸	محله محوری	۱۵	۰.۹۸۵
طبیعت گرایی	۷	۰.۸۹۵	درونگرایی	۷	۰.۹۷۹

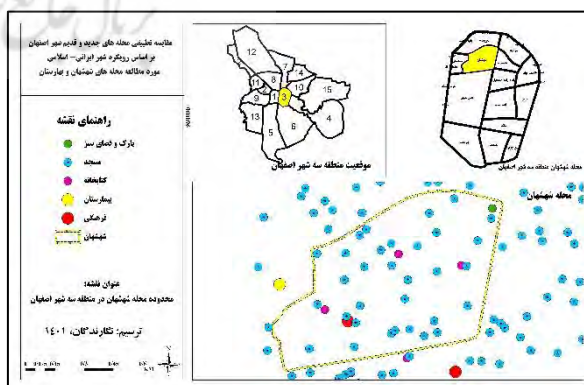
(نویسندگان، ۱۴۰۱)

محدوده مورد مطالعه

محله شهشهان یکی از محلات منطقه سه شهرداری اصفهان می باشد که دارای مساحتی معادل ۷۱۶۷۳۸ مترمربع می باشد. از طرف شمال به خیابان ابن سینا، از شرق به خیابان علامه مجلسی، از غرب به خیابان صادقی و از جنوب به خیابان عبدالرزاق محدود می گردد (شکل ۲). جمعیت این منطقه ۵۸۹۹ نفر می باشد (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۹). این محله پیش از اینکه خانقاه و مدفن شاه علاالدین محمد معروف به شهشهانی، از عرفا بنام (قرن ۱۴) در آن بنا شود، ظاهراً به نام طوقچی یا حسینی خوانده می شد، اما پس از اینکه شاه علاالدین محمد که عرفا او را شاه شاهان می خواندند در آنجا توطن کرد، به تدریج به نام او شهرت و انتساب یافت و کم کم رو به توسعه گذاشت و از محلات بزرگ اصفهان شد (شناسنامه فرهنگی اجتماعی محلات شهر اصفهان، ۱۳۹۵). محله بهارستان یکی از محلات منطقه هشت شهرداری اصفهان می باشد که دارای مساحتی معادل ۸۲۲۰۹۴ متر مربع می باشد. این محله از طرف شمال به خیابان بهارستان، از شرق به خیابان کاهو، از غرب به خیابان سید رضی و از جنوب به خیابان شهید عادلپور محدود می گردد (شکل ۳). جمعیت این منطقه ۱۰۸۹۰ نفر می باشد (آمارنامه شهر اصفهان، ۱۳۹۹). محله بهارستان پیش از انقلاب به نام طامه شناخته می شد و اکثراً زمین کشاورزی و محل سکونت افغانی ها و حلبی آباد بود. بین سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۲ ساخت و ساز در این محدوده شروع شد و به شکل مسکونی درآمد و اکنون به عنوان یکی از محلات پر جمعیت اصفهان شناخته می شود.

شکل ۳- موقعیت محله بهارستان در منطقه هشت شهر اصفهان
(منبع: آرشیو شهرداری اصفهان، ۱۴۰۱)

شکل ۲- موقعیت محله شهشهان در منطقه سه شهر اصفهان
(منبع: آرشیو شهرداری اصفهان، ۱۴۰۱)

یافته‌های پژوهش

در راستای مقایسه وضعیت محله بهارستان و شهشهان از حیث شاخص های شهر ایرانی-اسلامی، در بخش اول از پژوهش، پرسشنامه ای بر اساس شاخص ها تدوین شد. در این پرسشنامه از پاسخ دهندگان خواسته شد تا به وضعیت هر یک از شاخص ها در محله خویش از یک تا پنج نمره بدهند. آزمون تی گروه های مستقل میانگین دو گروه از پاسخگویان را باهم مقایسه می کند. به عبارتی، در این آزمون، میانگین های به دست آمده از نمونه های تصادفی مورد قضاوت قرار می گیرند. بدین معنی که از دو جامعه مختلف، نمونه هایی اعم از این که تعداد نمونه مساوی یا غیرمساوی باشند، به طور تصادفی انتخاب کرده و میانگین های آن دو جامعه را باهم مقایسه می کنیم. برای استفاده از آزمون تی مستقل، پیش فرض های زیر باید برقرار باشد:

۱- مقیاس متغیر وابسته باید کمی و در سطح فاصله ای/نسبی باشد، ۲- مقیاس متغیر مستقل باید کیفی و در سطح اسمی باشد، ۳- مقادیر دو متغیر باید مستقل و از دو جامعه باشند، توزیع داده های متغیر وابسته باید نرمال باشد (کریمی، ۱۳۹۴: ۲۲۵). نرمال بودن، اساسی ترین پیش فرض تحلیل چند متغیره است. اگر این فرض برقرار نباشد، برخی آزمون های آماری مشخص، غیر معتبر بوده و قابل استفاده نیستند. اهمیت سنجش نرمال بودن توزیع داده ها در این است که برخی از روش های آماری مانند همبستگی پیرسون، آزمون های تی و آزمون تحلیل واریانس بر فرض نرمال بودن توزیع داده ها استوارند. در این پژوهش برای آزمون نرمال بودن داده ها از روش عددی چولگی (Skewness) و کشیدگی (Kurtosis) استفاده شد. مقدار شاخص های مذکور مثبت یا منفی است. چنانچه مقدار چولگی و کشیدگی در دامنه ۲- تا ۲+ باشد، توزیع متغیر نرمال خواهد بود. نتایج بررسی شاخص های مذکور در اطلاعات گردآوری شده برای محله بهارستان و شهشهان نشان داد که ضرایب کشیدگی و چولگی برای تمام شاخص ها در دامنه مذکور قرار داشته و از توزیع نرمال پیروی می نمایند (جدول ۴).

جدول ۴- ضریب کشیدگی و چولگی شاخص های پژوهش

بهارستان			شهشهان			نام محله	
کشیدگی	چولگی	تعداد	کشیدگی	چولگی	تعداد		
۱.۰۳۶-	۰.۵۶۷	۲۴۳	۱.۵۶۱	۱.۰۲۷-	۱۲۹	همانند مساجد قدیمی	مسجد محوری
۱.۹۳۲	۱.۴۶۶	۲۴۳	۱.۸۵۱	۱.۷۰۲-	۱۲۹	دسترسی آسان به مسجد	
۱.۴۵۹	۱.۴۵۸	۲۴۳	۰.۲۱-	۰.۲۳۱-	۱۲۹	وجود حوض و آب نما در مسجد	
۱.۷۸۶	۱.۹۴۹	۲۴۳	۰.۳۷۱-	۰.۳۵۲-	۱۲۹	وجود گنبد و مناره در مسجد	
۰.۲۹۷	۱.۱۱۸	۲۴۳	۱.۵۶۷	۱.۲۱-	۱۲۹	برگزاری آیین های مذهبی در محله	
۰.۹۶۳-	۰.۰۳۱-	۲۴۳	۱.۴۱۷	۱.۱۷۱-	۱۲۹	سادگی در احداث مسجد	
۱.۸۲۴	۱.۹۰۴	۲۴۳	۱.۹۳۲	۱.۹۲۴-	۱۲۹	شنیدن صدای اذان از مسجد	
۱.۵۴۲	۱.۳۹۵	۲۴۳	۰.۴۶۷	۱.۱۶۲-	۱۲۹	ارتباط دوستی با نمازگزاران	
۱.۷۳۲	۱.۱۲۱	۲۴۳	۰.۵۵۸	۱.۱۶۲-	۱۲۹	کمک مالی به مسجد	
۱.۰۹	۱.۹۰۱	۲۴۳	۱.۴۶۵	۱.۳۱۷-	۱۲۹	همکاری در امور مسجد	
۱.۰۳۵-	۰.۵۵۱-	۲۴۳	۰.۸۷-	۰.۷۹۹-	۱۲۹	آشنایی با محله	محله محوری
۰.۹۸۹-	۰.۵۸۲-	۲۴۳	۱.۰۸-	۰.۶۶۴-	۱۲۹	شناسایی عناصر و شاخص های مهم در محله	
۰.۲۴۵-	۰.۶۰۳-	۲۴۳	۰.۲۴-	۰.۹۴۷-	۱۲۹	دسترسی به مراکز تجاری	
۱.۳۱۷-	۰.۱۶	۲۴۳	۰.۸۹-	۰.۱۶۳-	۱۲۹	دسترسی به کتابخانه	
۱.۱۵-	۰.۰۰۷	۲۴۳	۱.۰۷۵-	۰.۱۱۵	۱۲۹	دسترسی به فضای سبز	

۱۲۹	۰.۳۸۴-	۱.۱۳۴-	۲۴۳	۰.۰۳۴	۱.۳-	دسترسی به مدارس	
۱۲۹	۰.۰۰۳	۱.۱۲۹-	۲۴۳	۰.۴۴۷-	۰.۶۴۳-	دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی	
۱۲۹	۰.۰۳۳	۱.۱-	۲۴۳	۰.۴۵۳-	۰.۶۲-	دسترسی به فضاهای ورزشی	
۱۲۹	۱.۸۶۴-	۱.۲۴۹	۲۴۳	۰.۷۷۸-	۰.۰۸۹-	احساس امنیت و آرامش در محله	
۱۲۹	۱.۸۱۱-	۱.۷۰۲	۲۴۳	۰.۷۷۱-	۰.۲۱۴-	وجود خطر در رفت و آمد هنگام شب	
۱۲۹	۱.۶۸۲-	۱.۷۱۷	۲۴۳	۰.۲۳۸	۰.۹۹۳-	اعتماد به اهالی محله	
۱۲۹	۱.۴۶۴-	۱.۲۷۳	۲۴۳	۰.۱۸۲	۰.۵۶۷-	وجود صمیمیت در بین ساکنین	
۱۲۹	۰.۲۰۵-	۱.۲۶۷-	۲۴۳	۰.۳۶۸	۰.۴۱۳-	شرکت در امور مختلف در محله	
۱۲۹	۰.۶۳۱-	۰.۶۸۸-	۲۴۳	۰.۹۶۷	۰.۴۸۶	رفت و آمد با همسایگان	
۱۲۹	۱.۴-	۱.۱۰۹	۲۴۳	۱.۴۰۴-	۱.۹۴۸	نظافت و پاکیزگی در محیط	
۱۲۹	۰.۸۱۸-	۰.۸۸۴-	۲۴۳	۰.۵۴۱-	۱.۰۵۲-	جذابیت درون منزل	
۱۲۹	۱.۰۹۹-	۰.۲۴۴	۲۴۳	۰.۵۷۵	۰.۹۹۴-	حریم و فاصله مناسب بین ورودی خانه	
۱۲۹	۱.۰۱۴-	۰.۲۲۳-	۲۴۳	۰.۵۹۳-	۰.۲۵۶-	عدم اشراف به خانه همسایگان	
۱۲۹	۰.۴۳۷-	۱.۰۷۸-	۲۴۳	۰.۰۹۱	۱.۳۹۳-	بهره مندی از آفتاب و باد بدون مزاحمت بصری برای همسایگان	
۱۲۹	۰.۲۶۲	۱.۰۸۴-	۲۴۳	۰.۰۳۷-	۰.۹۹-	بالکن خانه فضای برای بهره برداری نیمه خصوصی اس	
۱۲۹	۰.۱۸۷-	۰.۸۹۶-	۲۴۳	۰.۲۷۴-	۰.۹۵۶-	سادگی و عدم تجملات در نمای ساختمان	
۱۲۹	۰.۱۱۱-	۱.۴۶۶-	۲۴۳	۰.۰۵۷	۱.۰۱۸-	تفکیک فضای عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی در محله	
۱۲۹	۱.۰۰۸-	۰.۱۱۳	۲۴۳	۰.۵۴۴-	۱.۰۳۴-	بهره مندی از نور و روشنایی کافی در منزل	طبیعت محوری
۱۲۹	۰.۶۴۵-	۱.۰۸۱-	۲۴۳	۰.۵۷۲-	۰.۸۶۶-	وجود تهویه طبیعی در منزل	
۱۲۹	۰.۱۲۸	۱.۰۰۸-	۲۴۳	۰.۷۵۹	۰.۵۱۴-	تعبیه فواره و آب نما در فضاهای باز شهری	
۱۲۹	۰.۰۴۲-	۱.۱۶۶-	۲۴۳	۰.۲۸	۱.۲۸۱-	دسترسی به چشم اندازهای طبیعی	
۱۲۹	۰.۰۷۳-	۱.۱۸۴-	۲۴۳	۰.۴۶-	۰.۶۶۶-	وجود دید مناسب از ساختمان ها و معابر شهری به مناظر طبیعی	
۱۲۹	۱.۸۱۴-	۱.۷۸۹	۲۴۳	۱.۰۰۸	۱.۴۴۱	وجود حیاط در منزل	
۱۲۹	۱.۸۴۴-	۱.۴۴۹	۲۴۳	۱.۰۴۴	۱.۶۸۸	وجود باغچه در حیاط واحد مسکونی	

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

در این آزمون فرض صفر مبنی بر این است که تفاوت معناداری بین میانگین دو نمونه وجود ندارد. در حالی که فرض یک بر تفاوت معنادار در میانگین دو نمونه دلالت دارد.

$$H_0: M_1 = M_2$$

$$H_1: M_1 \neq M_2$$

جدول شماره ۵، نتایج مقایسه میانگین شاخص های مسجد محوری را در دو محله مورد مطالعه نشان می دهد. با توجه به اطلاعات مندرج در این جدول، می توان دریافت که بر اساس مقدار معنی داری که کمتر از ۰.۰۵ است، برای تمامی شاخص ها به غیر از شاخص کمک مالی به مسجد فرض H_0 رد و فرض H_1 تایید می شود. به این معنا که در نه شاخص کالبدی تفاوت معنادار بین میانگین های دو محله بهارستان و شهشهان وجود دارد؛ اما در رابطه با شاخص کمک مالی به مسجد تفاوت معناداری بین میانگین دو نمونه وجود ندارد. با توجه به حد بالا و پایین که در جدول مشاهده می شود؛ می توان تشخیص داد که کدام یک از محله ها دارای میانگین بالاتری است. در این مورد باید بیان کرد که:

^۱ جدول ۴ دارای دو بخش است. بخش اول مربوط به آزمون لون یا لوین است. از آزمون لون جهت بررسی تفاوت واریانس دو گروه استفاده می شود. کاربرد این آزمون بدین صورت است که چنانچه سطح معنی داری آزمون لون بیشتر از ۰.۰۵ باشد، از نتایج ردیف بالای آزمون تی استفاده می کنیم و اگر مقدار سطح معنی داری آزمون لون کمتر از ۰.۰۵ باشد از نتایج ردیف پایین استفاده می کنیم. طبق نتایج حاصل از جدول سطح معنی داری آزمون لون در همگی شاخص ها به غیر از شاخص کمک مالی به مسجد برابر با ۰.۰۰۰ به دست آمده که کمتر از مقدار ۰.۰۵ است، در نتیجه می بایست به نتایج آزمون تی استناد کنیم.

- ۱- اگر حد بالا و پایین هر دو مثبت باشند، در این صورت میانگین گروه اول از میانگین گروه دوم بزرگتر است.
- ۲- اگر حد بالا و پایین هر دو منفی باشند، در این صورت میانگین گروه دوم از میانگین گروه اول بزرگتر است.
- ۳- اگر حد بالا و پایین یکی مثبت و یکی منفی باشد، در این صورت میانگین های دو گروه با هم تفاوت معناداری ندارد (محمدی و آزاده، ۱۳۹۷: ۳۱).

در این پژوهش محله شهشهان به عنوان گروه اول و محله بهارستان به عنوان گروه دوم در نظر گرفته شده است. بر اساس جدول شماره ۵، در نه شاخص مسجدمحوری، حد بالا و پایین مثبت است که نشان می دهد میانگین شاخص ها در محله شهشهان نسبت به محله بهارستان بالاتر است و تایید می شود که این اختلاف از نظر آماری معنادار است. در مورد شاخص کمک مالی به مسجد نیز با توجه به آنکه حد بالا و پایین مثبت است، می توان گفت میانگین این شاخص در دو محله مورد مطالعه تفاوت معناداری دارد. این تفاوت ها در دو محله ناشی از تاریخچه فرهنگی و مذهبی محله شهشهان می باشد، از جمله مساجد تاریخی این محله می توان به مسجد آقا نور، مسجد صفا (واقع در خیابان ابن سینا) اشاره کرد. همچنین به دلیل تاریخی بودن محله شهشهان، در مساجد این محله، حوض، آب نما، گنبد و مناره وجود دارد. به طور کلی عواملی نظیر دسترسی آسان به مراکز مذهبی، فعالیت های فرهنگی و اجتماعی و مشارکت اجتماعی بیشتر شهروندان در امور مذهبی محله شهشهان منجر به تفاوت معنادار با محله بهارستان شده است.

جدول ۵- نتایج آزمون t مستقل برای شاخص های مسجد محوری

میانگین محله شهشهان	میانگین محله بهارستان	آزمون تی: سنجش برابری میانگین ها				آزمون لون: سنجش برابری واریانس ها		شاخص های مسجد محوری
		سطح اطمینان ۹۵٪		سطح معناداری	t	سطح معناداری	F	
		حد بالا	حد پایین					
۴۴۳۰	۲۳۶۰	۲۳۴۲	۱۸۰۲	۰۰۰۰	۱۵۱۱۶	۰۰۰۰	۳۵۴۱۰	همانند مساجد قدیمی
		۲۳۱۹	۱۸۲۵	۰۰۰۰	۱۶۴۹۱			
۴۶۷۰	۱۷۰۰	۳۱۵۶	۲۷۸۵	۰۰۰۰	۳۱۵۱۸	۰۰۰۰	۱۵۲۰۶	دسترسی آسان به مسجد
		۳۱۴۳	۲۷۹۸	۰۰۰۰	۳۳۸۸۵			
۳۵۱۰	۱۴۷۰	۲۲۰۵	۱۸۷۲	۰۰۰۰	۲۴۱۱۳	۰۰۰۰	۵۵۲۲۷	وجود حوض و آب نما در مسجد
		۲۲۳۲	۱۸۴۵	۰۰۰۰	۲۰۷۶۶			
۳۴۰۰	۱۳۷۰	۲۱۹۷	۱۸۵۳	۰۰۰۰	۲۳۱۰۴	۰۰۰۰	۷۹۴۱۴	وجود گنبد و مناره در مسجد
		۲۲۳۲	۱۸۱۸	۰۰۰۰	۱۹۳۱۵			
۴۶۱۰	۲۰۰۰	۲۸۴۰	۲۳۷۷	۰۰۰۰	۲۲۱۶۸	۰۰۰۰	۱۸۲۲۰	برگزاری آیین های مذهبی در محله
		۲۸۱۴	۲۴۰۳	۰۰۰۰	۲۴۹۳۹			
۴۴۸۰	۳۰۲۰	۱۷۱۹	۱۲۱۰	۰۰۰۰	۱۱۳۱۴	۰۰۰۰	۱۲۸۰۳	سادگی در احداث مسجد
		۱۶۹۷	۱۲۳۱	۰۰۰۰	۱۲۳۶۲			
۴۷۱۰	۱۰۷۰	۳۷۴۶	۳۵۲۵	۰۰۰۰	۶۴۶۴۲	۰۰۰۰	۵۱۶۲۳	شنیدن صدای اذان از مسجد
		۳۷۶۴	۳۵۰۷	۰۰۰۰	۵۵۸۴۲			
۴۰۹۰	۱۲۳۰	۳۰۴۹	۲۶۶۸	۰۰۰۰	۲۹۵۱۱	۰۰۰۰	۵۰۱۴۷	ارتباط دوستی با نمازگزاران
		۳۰۷۶	۲۶۴۱	۰۰۰۰	۲۵۹۲۶			
۴۱۶۰	۱۴۵۰	۲۹۱۹	۲۵۰۱	۰۰۰۰	۲۵۵۱۴	۰۰۸۸	۲۹۳۲	کمک مالی به مسجد
		۲۹۲۵	۲۴۹۵	۰۰۰۰	۲۴۸۵۶			
۴۶۴۰	۱۵۰۰	۳۳۱۹	۲۹۴۸	۰۰۰۰	۳۳۲۶۸	۰۰۱۰	۶۷۳۷	همکاری در امور مسجد
		۳۳۰۹	۲۹۵۸	۰۰۰۰	۳۵۲۰۷			

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

مطابق با جدول ۶ که نتایج آزمون تی مستقل را در رابطه با شاخص های محله محوری نشان می دهد، می توان گفت که از مجموع ۱۵ شاخص، ۹ شاخص یعنی شاخص های آشنایی با محله، شناسایی عناصر و شاخص های مهم در محله، دسترسی به مراکز تجاری، دسترسی به فضای سبز، دسترسی به مدارس، دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی، دسترسی به فضاهای ورزشی، احساس امنیت و آرامش در محله و وجود صمیمیت در بین ساکنین، سطح معنی داری بالاتر از ۰.۰۵ است. بنابراین با توجه به شاخص های مذکور فرض صفر تایید شده و باید گفت دو محله بهارستان و شهشهان از لحاظ شاخص مذکور تفاوت معنادار ندارند. در رابطه با شش شاخص دیگر سطح معنی داری کمتر از ۰.۰۵ است که فرض صفر رد شده و فرض یک تایید می شود و می توان گفت دو محله مورد مطالعه با توجه به این شاخص ها تفاوت معناداری دارند. بر اساس حد بالا و پایین شاخص ها نیز باید گفت که میانگین شاخص های دسترسی به کتابخانه، احساس امنیت و آرامش، عدم وجود خطر در رفت و آمد، آمد و شد هنگام شب و وجود صمیمیت در بین ساکنین در محله شهشهان نسبت به محله بهارستان بالاتر است. در مورد شاخص های دسترسی به فضای سبز، دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی و دسترسی به فضای سبز وضعیت محله بهارستان نسبت به محله شهشهان بهتر است. به علاوه، توجه به ویژگی های محله های بهارستان و شهشهان نیز اهمیت زیادی در توجیه تفاوت های مشاهده شده در شاخص های محله محوری دارد. محله بهارستان با به دلیل نوساز بودن، دسترسی به خدمات بهداشتی و فضای سبز بهتری دارد، در حالی که شهروندان در محله شهشهان به دلیل ساختارهای تاریخی، احساس امنیت بیشتری دارند.

جدول ۶- نتایج آزمون t مستقل برای شاخص های محله محوری

ردیف	شماره محله	آزمون تی: سنجش برابری میانگین ها				آزمون لون: سنجش برابری واریانس ها		شاخص های محله محوری
		سطح اطمینان ۹۵٪		سطح معناداری	t	سطح معناداری	F	
		حد بالا	حد پایین					
۳۸	۳.۵۸	۰.۵۲۹	۰.۰۸۴-	۰.۱۵۵	۱.۴۲۶	۰.۸۸۴	۰.۰۲۱	آشنایی با محله
		۰.۵۳۱	۰.۰۸۷-	۰.۱۵۸	۱.۴۱۸			
۳۷	۳.۵۷	۰.۴۳۳	۰.۱۸۲-	۰.۴۲۲	۰.۸۰۳	۰.۰۶۹	۳.۳۲۲	شناسایی عناصر و شاخص های مهم در محله
		۰.۴۴۱	۰.۱۹-	۰.۴۳۳	۰.۷۸۵			
۳۸۸	۳.۵۷	۰.۵۷۲	۰.۰۵۱-	۰.۰۱۹	۲.۳۵۴	۰.۳۵۸	۰.۸۴۶	دسترسی به مراکز تجاری
		۰.۵۸	۰.۰۴۴-	۰.۰۲۳	۲.۲۹۲			
۳۰۹	۲.۸۱	۰.۵۷۵	۰.۰۱۷-	۰.۰۶۵	۱.۸۵۲	۰.۰۰۱	۱۰.۴۱۷	دسترسی به کتابخانه
		۰.۵۶۳	۰.۰۰۵-	۰.۰۵۴	۱.۹۳۲			
۲۷۸	۲.۸۴	۰.۲۳۴	۰.۳۳۸-	۰.۷۱۹	۰.۳۶۱-	۰.۷۸۷	۰.۰۷۳	دسترسی به فضای سبز
		۰.۲۳۱	۰.۳۳۶-	۰.۷۱۶	۰.۳۶۴-			
۳۴۲	۳	۰.۷۲۳	۰.۱۲۲	۰.۰۰۶	۲.۷۶۶	۰.۷۳۸	۰.۱۱۲	دسترسی به مدارس
		۰.۷۲۴	۰.۱۲۲	۰.۰۰۶	۲.۷۶۷			
۲۸۹	۳.۵۱	۰.۳۴۸-	۰.۸۸۲-	۰.۰۰۰	۴.۵۲۶-	۰.۴۸۴	۰.۰۴۹	دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی
		۰.۳۴۴-	۰.۸۸۶-	۰.۰۰۰	۴.۴۶۵-			
۲۸۶	۳.۵۱	۰.۳۸۴-	۰.۹۱۵-	۰.۰۰۰	۴.۸۱۴-	۰.۵۵۴	۰.۳۵۱	دسترسی به فضاهای ورزشی
		۰.۳۸۱-	۰.۹۱۹-	۰.۰۰۰	۴.۷۶۳-			
۴۴۳	۳.۹۹	۰.۶۴۹	۰.۲۲	۰.۰۰۰	۳.۹۸۱	۰.۲۳۲	۱.۴۳۱	احساس امنیت و آرامش در محله
		۰.۶۴۳	۰.۲۲۶	۰.۰۰۰	۴.۰۹۵			
۴۳۷	۳.۸۲	۰.۷۷۵	۰.۳۲۳	۰.۰۰۰	۴.۷۷۹	۰.۰۰۲	۹.۵۴۷	عدم وجود خطر در رفت و آمد هنگام شب
		۰.۷۶	۰.۳۳۹	۰.۰۰۰	۵.۱۳۲			
۴۴۷	۲.۷۵	۱.۹۵۵	۱.۴۶۹	۰.۰۰۰	۱۳.۸۳۷	۰.۰۰۰	۵۰.۶۰۲	اعتماد به اهالی محله
		۱.۹۲۱	۱.۵۰۳	۰.۰۰۰	۱۶.۱۳۷			

۴.۱۲	۲.۶۸	۱.۶۸۲	۱.۱۹۲	۰.۰۰۰	۱۱.۵۳۳	۰.۵۳۳	۰.۳۸۹	وجود صمیمیت در بین ساکنین
		۱.۶۸۷	۱.۱۸۸	۰.۰۰۰	۱۱.۳۴۸			
۳.۲۷	۲.۴۵	۱.۰۰۸	۰.۵۶۶	۰.۰۰۰	۶.۳۰۱	۰.۰۰۰	۲۴.۳۲۱	شرکت در امور مختلف در محله
		۱.۱۰۲	۰.۵۴۳	۰.۰۰۰	۵۸.۰۶			
۳.۶۷	۲.۰۴	۱.۸۷۱	۱.۳۸	۰.۰۰۰	۱۳.۰۴۳	۰.۰۰۰	۱۳.۲۹۵	رفت و آمد با همسایگان
		۱.۸۸۵	۱.۳۶۶	۰.۰۰۰	۱۲.۳۵			
۴.۳۳	۴.۱۸	۰.۳۴۳	۰.۰۳۱-	۰.۱۰۱	۱.۶۴۴	۰.۰۲۱	۵.۴۱۴	نظافت و پاکیزگی در محیط
		۰.۳۲۷	۰.۰۱۴-	۰.۰۷۲	۱.۸۰۳			

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

برای تحلیل بعد درون گرایی هفت شاخص انتخاب شد. جدول شماره ۷ نتایج بررسی ها را در این زمینه نشان می دهد. در رابطه با دو شاخص حریم و فاصله مناسب بین ورودی خانه و تفکیک فضای عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی در محله، سطح معنی داری کمتر از ۰.۰۵ بوده و همچنین حد بالا و پایین نیز مثبت است. این به معنای آن است که میانگین این شاخص های مذکور در دو محله متفاوت بوده و همچنین میانگین محله شهشهان از میانگین محله بهارستان بیشتر است. در رابطه با دیگر شاخص ها نیز میانگین محله شهشهان نسبت به محله بهارستان بالاتر است و تنها در شاخص بالکن خانه فضای برای بهره برداری نیمه خصوصی است محله بهارستان میانگین بالاتری نسبت به محله شهشهان دارد. تفاوت های مشاهده شده در شاخص های درون گرایی بین محله های شهشهان و بهارستان، به دلیل تفاوت در ساختار محله ها می باشد. محله شهشهان، به عنوان یکی از محلات تاریخی، بیشتر به حفظ جزئیات داخلی و خصوصی خانه و محله و به صورت کلی شاخص های درون گرایی توجه کرده است. در مقابل، محله بهارستان، که به عنوان نمونه ای از شهرسازی جدید، بیشتر به فضاهای باز متمرکز شده باشد تا به شاخص های درون گرایی.

جدول ۷- نتایج آزمون t مستقل برای شاخص های درون گرایی

میانگین محله شهشهان	میانگین محله بهارستان	آزمون تی: سنجش برابری میانگین ها				آزمون لون: سنجش برابری واریانس ها		شاخص های درون گرایی
		سطح اطمینان ۹۵٪		سطح معناداری	t	سطح معناداری	F	
		حد بالا	حد پایین					
۳.۷۸	۳.۵۸	۰.۵۰۹	۰.۱۱۱-	۰.۲۰۸	۱.۲۶۲	۰.۴۵۱	۰.۵۷	جذابیت درون منزل
		۰.۵۱۵	۰.۱۱۷-	۰.۲۱۶	۱.۲۴			
۴.۰۷	۲.۴۴	۱.۹۱۲	۱.۳۴۷	۰.۰۰۰	۱۱.۳۳۵	۰.۰۰۰	۱۵.۴۲۳	حریم و فاصله مناسب بین ورودی خانه
		۱.۸۹۶	۱.۳۶۳	۰.۰۰۰	۱۲.۰۲			
۳.۹۸	۳.۵۷	۰.۶۷۸	۰.۱۵۵	۰.۰۰۲	۳.۱۳۲	۰.۱۸	۱.۸۰۷	عدم اشراف به خانه همسایگان
		۰.۶۸۷	۰.۱۴۷	۰.۰۰۳	۳.۰۳۹			
۳.۴۶	۲.۸۸	۰.۸۹۱	۰.۲۷۱	۰.۰۰۰	۳.۶۸۱	۰.۲۸۲	۱.۱۶۱	بهره مندی از آفتاب و باد بدون مزاحمت بصری برای همسایگان
		۰.۸۸۵	۰.۲۷۶	۰.۰۰۰	۳.۷۵۶			
۲.۸۱	۳.۰۹	-	۰.۵۶۲-	۰.۰۴۵	۲.۰۱۶-	۰.۱۹۱	۱.۷۱۹	بالکن خانه فضای برای بهره برداری نیمه خصوصی اس
		۰.۰۰۷	۰.۵۶۷-	۰.۰۴۹	۱.۹۸۲-			
۳.۲۲	۳.۳۵	۰.۱۴۴	۰.۴۰۹-	۰.۳۴۶	۰.۹۴۳-	۰.۴۴۶	۰.۵۸۱	سادگی و عدم تجملات در نمای ساختمان
		۰.۱۴۳	۰.۴۰۸-	۰.۳۴۳	۰.۹۴۹-			
۳.۱۶	۲.۷۵	۰.۶۸۵	۰.۱۲۷	۰.۰۰۴	۲.۸۶	۰.۰۰۰	۲۱.۷۸۹	تفکیک فضای عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی در محله
		۰.۷۰۵	۰.۱۰۷	۰.۰۰۸	۲.۶۷۷			

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

برای تحلیل بعد طبیعت گرایی، هفت شاخص انتخاب شد. جدول ۸ نتایج بررسی ها را در این زمینه نشان می دهد. در رابطه با پنج شاخص بهره مندی از نور و روشنایی کافی در منزل، وجود تهویه طبیعی در منزل، دسترسی به چشم اندازهای طبیعی، وجود حیاط در منزل و وجود باغچه در حیاط واحد مسکونی، سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ بوده و همچنین حد بالا و پایین در سه شاخص، بهره مندی از نور و روشنایی کافی در منزل، وجود حیاط در منزل و وجود باغچه در حیاط واحد مسکونی مثبت است. این به معنای آن است که میانگین این شاخص ها در دو محله متفاوت بوده و همچنین میانگین محله شهشهان نسبت به محله بهارستان بالاتر است. در رابطه با دو شاخص وجود تهویه طبیعی در منزل و دسترسی به چشم اندازهای طبیعی حد بالا و پایین یکی مثبت و یکی منفی است، در این صورت میانگین های دو گروه با هم تفاوت معناداری ندارد و فرض صفر پذیرفته می شود. در رابطه با شاخص تعبیه فواره و آب نما در فضاهای باز شهری و وجود دید مناسب از ساختمان ها و معابر شهری به مناظر طبیعی، سطح معناداری بیشتر از ۰.۰۵ است که نشان می دهد میانگین دو گروه تفاوت معناداری ندارد. در محله های مورد، تفاوت قابل ملاحظه ای در شاخص های طبیعت گرایی مشاهده نشده است. این امر به دلیل سیاست های کلان شهرسازی می باشد که می تواند تأثیر مهمی بر روی شاخص طبیعت گرایی محله ها داشته باشند. این امر نشان می دهد که در تدوین سیاست ها و برنامه های شهرسازی، باید به این شاخص ها توجه ویژه شود.

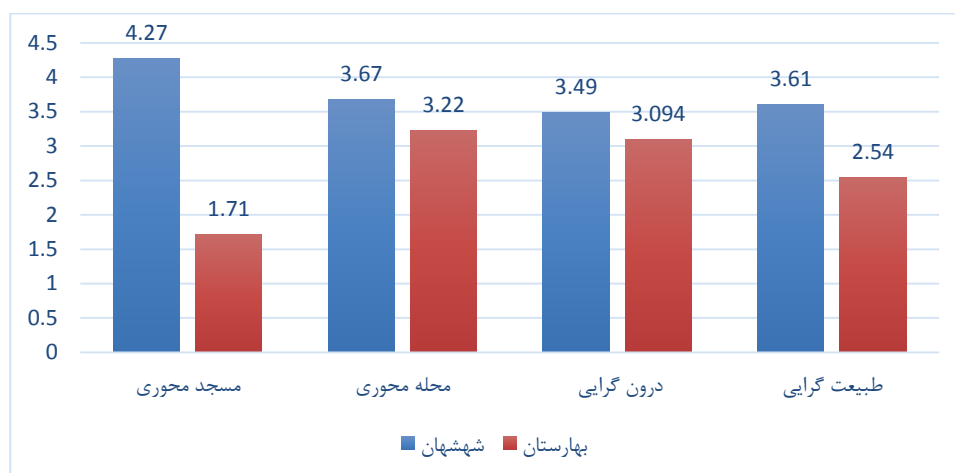
جدول ۸- نتایج آزمون t مستقل برای شاخص های طبیعت گرایی

شهرشهان	میانگین محله بهارستان	آزمون تی: سنجش برابری میانگین ها				آزمون لون: سنجش برابری واریانس ها		شاخص های طبیعت گرایی
		سطح اطمینان ۹۵٪		سطح معناداری	t	سطح معناداری	F	
		ک	پ					
۴۰۴	۳۵۸	۰.۷۴۱	۰.۱۶۷	۰.۰۰۲	۳.۱۱۴	۰.۰۰۰	۱۴.۳۹۷	بهره مندی از نور و روشنایی کافی در منزل
		۰.۷۲۷	۰.۱۸۱	۰.۰۰۱	۳.۲۷۵			
۳۰۳	۳۰۴۷	۰.۵۵۹	۰.۰۳۱-	۰.۰۰۸	۱.۷۵۷	۰.۰۱۹	۵.۵۹۳	وجود تهویه طبیعی در منزل
		۰.۵۶۸	۰.۰۴۱-	۰.۰۸۹	۱.۷۰۷			
۲۸۱	۲۰۱۳	۰.۹۴۵	۰.۴۱۹	۰.۰۰۰	۵.۱۰۳	۰.۳۳۱	۰.۹۴۸	تعبیه فواره و آب نما در فضاهای باز شهری
		۰.۹۵۱	۰.۴۱۴	۰.۰۰۰	۵.۰۰۲			
۲۸۸	۲۰۷۸	۰.۳۹۶	۰.۲۰۸-	۰.۰۵۴	۰.۶۱۳	۰.۰۴۲	۴.۱۶۷	دسترسی به چشم اندازهای طبیعی
		۰.۳۸۶	۰.۱۹۸-	۰.۰۵۲۷	۰.۶۳۳			
۲۸۶	۳۰۵۳	۰.۴۰۳-	۰.۹۴۶-	۰.۰۰۰	۴.۸۸۷-	۰.۳۹۱	۰.۷۳۸	وجود دید مناسب از ساختمان ها و معابر شهری به مناظر طبیعی
		۰.۳۹۸-	۰.۹۵۱-	۰.۰۰۰	۴.۸-			
۴۰۴۹	۱۰۱۷	۳.۴۵۸	۳.۱۸۱	۰.۰۰۰	۴۷.۱۸۶	۰.۰۰۰	۳۰.۱۵۵	وجود حیاط در منزل
		۳.۴۶۶	۳.۱۷۳	۰.۰۰۰	۴۴.۷۲۵			
۴۰۴۸	۱۰۱۶	۳.۴۵۹	۳.۱۹	۰.۰۰۰	۴۸.۵۳۵	۰.۰۰۰	۴۲.۷۲۷	وجود باغچه در حیاط واحد مسکونی
		۳.۴۷۲	۳.۱۷۶	۰.۰۰۰	۴۴.۲۹۶			

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

شهر اسلامی شهری است که به طور نسبی بر اساس اصول و آموزه‌های قرآنی و نبوی ساخته شده است. ماهیتی ثابت دارد که در هر زمان و مکان، تجلی ویژه خویش را خواهد داشت. به عبارت دیگر، می‌تواند در هر زمان و مکانی با توجه به فناوری، مصالح، دانش، هنر و فرهنگ بومی (که با اصول و ارزش‌های اسلامی در تعارض نباشد) تفسیر و تجلی خویش را داشته باشد. مفهوم این شهر ناظر به هویت اجتماعی و کالبدی شهر است. همچنین روابط اجتماعی آن بر پایه‌ی ارزش‌های دینی سامان می‌یابد و چهره فیزیکی آن یادآور هویت اسلامی ساکنان آن است. هدف اصلی پژوهش حاضر مقایسه تطبیقی محله‌های جدید و قدیم شهر اصفهان بر اساس رویکرد شهر ایرانی-اسلامی می‌باشد. در گام اول این پژوهش با مرور و بررسی کتب و دیدگاه صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان ابتدا فهرستی از عوامل اولیه به عنوان متغیرهای تحقیق (در قالب چهار اصل: مسجد محوری (ارتباط انسان با خدا)، درون‌گرایی (ارتباط انسان با خود)، محله محوری (ارتباط انسان با جامعه) و طبیعت‌گرایی (ارتباط انسان با جهان هستی)، شناسایی و جمع بندی شد. در نهایت با بهره‌گیری از تکنیک پرسشنامه و مصاحبه با ساکنان محلات (شهشهان و بهارستان) و همچنین مطالعات میدانی، وضعیت دو محله مذکور از حیث شاخص‌های پیشنهادی با استفاده از آزمون تی مستقل مقایسه شد. تحلیل و تفسیر حاصل از مقایسه تطبیقی دو محله بهارستان و شهشهان نشان داد که از مجموع ۳۹ شاخص مورد مطالعه سه شاخص «دسترسی به خدمات بهداشتی-درمانی»، «دسترسی به فضاهای ورزشی»، «وجود دید مناسب از ساختمان‌ها و معابر شهری به مناظر طبیعی» در محله بهارستان میانگین بالاتر از محله شهشهان دارد. تنها در یک شاخص «نظافت و پاکیزگی در محیط»، میانگین تقریباً یکسان است. در باقی شاخص‌ها مانند «وجود حیاط در منزل»، «وجود باغچه در منزل»، «دسترسی آسان به مسجد»، «برگزاری آیین‌های مذهبی در محله»، «سادگی در احداث مساجد»، «شنیدن صدای اذان از مسجد»، «همکاری در امور مسجد» و... میانگین محله شهشهان بیشتر است. از نظر شاخص‌های مسجد محوری، محله شهشهان نسبت به بهارستان در شاخص‌های مسجد محوری و کمک مالی به مساجد بالاتر است. این تفاوت‌ها از تاریخچه فرهنگی و مذهبی محله شهشهان ناشی می‌شود. همچنین، دسترسی آسان به مراکز مذهبی و مشارکت اجتماعی بیشتر در امور مذهبی از دلایل تفاوت‌های مشاهده شده است. از نظر شاخص‌های درون‌گرایی، در طراحی محله شهشهان بیشتر به حفظ جزئیات داخلی، خصوصی خانه و محله توجه شده است. در مقابل، بهارستان به فضاهای باز متمرکز شده است. این تفاوت‌ها به دلیل ساختار تاریخی و نوسازی دو محله می‌باشد. همچنین، به دلیل نوساز بودن، محله بهارستان دسترسی به خدمات بهداشتی و فضای سبز بهتر است. به عبارت دیگر، در حالی که شهروندان در محله شهشهان به دلیل ساختارهای تاریخی، احساس امنیت بیشتری دارند (توجه به محله محوری). در زمینه طبیعت‌گرایی، محله شهشهان نسبت به بهارستان در برخی از شاخص‌ها مانند بهره‌مندی از نور و روشنایی کافی بالاتر است. به دلیل ساختارهای تاریخی و فرهنگی باشد. نتایج به طور کلی، نشانگر این است که بیشترین اختلاف بین دو محله به ترتیب در بخش‌های مسجد محوری، درون‌گرایی، محله محوری و در مرتبه آخر طبیعت‌گرایی است (شکل ۴).

شکل ۴- مقایسه وضعیت ابعاد اصلی مورد بررسی در پژوهش

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

در مجموع، تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که تفاوت‌ها در محله‌های بهارستان و شاهشان از جوانب مختلف ناشی از تاریخچه فرهنگی، ساختار محله و سیاست‌های کلان شهرسازی شهر اصفهان می‌باشد. همچنین، لازم به ذکر است در حل مشکلات شهرها، ضروری است که ایدئولوژی حاکم بر آن شهر شناخته شود. اگر شهر یا محله به عنوان یک شهر ایرانی اسلامی در نظر گرفته شود، باید اصول شهرسازی ایرانی-اسلامی در آن انعکاس یابد. این امر نیز در بازنگری طرح راهبردی اصفهان ۱۴۰۵، که به شهر ایرانی اسلامی تأکید دارد، می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در این مطالعه، سعی شده است گام‌های کوچکی در این راستا برداشته شود. به دلیل محدودیت‌ها، تمامی شاخص‌ها مورد بررسی قرار نگرفته است. پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده، با مطالعات گسترده‌تر، اصول مسجدمحوری، محله محوری، درون گرایی و طبیعت گرایی در ارتباط با اهداف برنامه‌ریزی و طراحی شهری بررسی و شاخص‌های طراحی محله‌های مسکونی ایرانی اسلامی تدوین شود. این دستورالعمل می‌تواند به عنوان یک راهنمای مؤثر برای طراحی محله‌های جدید توسط مراجع ذی‌صلاح مورد استفاده قرار گیرد و در پیشبرد طرح راهبردی اصفهان به عنوان یک شهر ایرانی اسلامی مؤثر باشد. در آخر با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادات خردتر برای بهبود فضای محله‌های شهری ارائه می‌شود:

- تشویق به مشارکت فعال ساکنان در مساجد به منظور تقویت ارتباط اجتماعی و ایجاد هویت مذهبی در محله.
- ایجاد فضاهای سبز و پارک‌های عمومی با الهام از الگوهای باغ‌های ایرانی و با استفاده از گیاهان مناسب با اقلیم شهر اصفهان.
- برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی و فرهنگی با هدف افزایش آگاهی جامعه و تقویت هویت فرهنگی محله.
- توسعه زیرساخت‌ها و فضاهای عمومی با الهام از اصول شهرسازی ایرانی-اسلامی.

منابع

اخوت، هانیة؛ الماسی فر، تینا؛ بمانیان، محمدرضا. (۱۳۸۹). معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی، چاپ اول، تهران: انتشارات طحان. اصلانی. (۱۳۹۵). ارزیابی تبعیت از الگوی شهر اسلامی-ایرانی در شهرهای جدید نمونه موردی شهر جدید سهند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی.

آرشیو شهرداری اصفهان، (۱۴۰۱).

آمارنامه شهر اصفهان. (۱۳۹۹). سازمان برنامه و بودجه شهرداری اصفهان.

انصاری، ابراهیم. (۱۳۸۱). جایگاه اجتماعی محله در شهرهای اسلامی با تأکید بر اصفهان. مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دانشگاه اصفهان. دوره سیزدهم، شماره ۱، صص ۱۵-۲۶.

<https://sid.ir/paper/24884/fa>

بحری مقدم، عباس؛ یوسفی فر، شهرام. (۱۳۹۲). عوامل اجتماعی-فرهنگی در شکل‌گیری محله در شهر ایرانی-اسلامی و کارکردهای آن. تاریخ و تمدن اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دوره نهم، شماره ۱۷، صص ۱۰۱-۱۱۶.

<https://sid.ir/paper/157232/fa>

بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۳). شهر ایرانی-اسلامی: معنا و مفهوم‌شناسی شهر ایرانی-اسلامی. مبانی نظری و مصداق‌ها. کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.

<https://sid.ir/paper/836052/fa>

پوراحمد، احمد؛ وفايي، ابودر. (۱۳۹۶). تأثیر مدرنیسم بر ساختار کالبدی-فضایی شهر ایرانی-اسلامی (مطالعه موردی: شهر کاشان)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، دوره هفتم، شماره ۲۸، صص ۶۳-۷۶.

magiran.com/p1780234

پورجعفر، محمدرضا؛ پورجعفر، علی؛ صفدری، سیما. (۱۳۹۴). انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری آرمانی-اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی، دانشگاه علم و صنعت ایران، دوره سوم، شماره ۳، صص ۳-۱۷.

<https://sid.ir/paper/409703/fa>

پورحسین روشن، حمید؛ محمدپور، صابر. (۱۳۹۳). شهر اسلامی با تأکید بر پارادایم شورا محوری (مقایسه تطبیقی - رهیافت ارتباطی و نظریه شورا در اسلام)، دومین همایش آرمانشهر اسلامی، جلد اول، شهرداری اصفهان.

پورمحمدی، مرضیه؛ بحرینی، سید حسین؛ داوودپور، زهره. (۱۳۹۸). شهر اسلامی: تخیل یا واقعیت. دانش شهرسازی، دانشگاه گیلان، دوره سوم، شماره ۲، صص ۳۳-۴۷.

<https://sid.ir/paper/269027/fa>

پیرنیا، محمدکریم. (۱۳۸۱). سبک‌شناسی معماری، تهران: نشر معمار.
پیرنیا، محمدکریم؛ معاریان، غلامحسین. (۱۳۸۶). سبک‌شناسی معماری ایرانی، چاپ پنجم، تهران: انتشارات سروش دانش.

تقوایی، علی‌اکبر؛ معروفی، سکینه. (۱۳۸۹). ارزیابی نقش مساجد در ارتقای کیفیت محیط، مطالعه موردی: مسجد امیر تهران. مدیریت شهری و روستایی، سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، ۸(۲۵)، ۲۱۹-۲۳۴.

<https://sid.ir/paper/92230/fa>

جهانبخش، حیدر؛ لطفی پورسیاهکلرودی، مرتضی؛ زکی‌پور، نجمه. (۱۳۹۶). بررسی دگردیسی ماهیت قلمرو کنش‌گری، همگانی از شهر ایرانی-اسلامی تا شهر معاصر ایرانی. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، دوره هشتم، شماره ۳۰، صص ۳۱-۴۱.

<https://sid.ir/paper/513992/fa>

حاتمی‌نژاد، حسین؛ زینالی، سلیمان؛ زینالی، محمدعلی. (۱۳۹۳). شهر اسلامی الگویی مناسب برای برقراری عدالت اجتماعی و رسیدن به توسعه پایدار، مجموعه مقالات دومین همایش ملی شهر اسلامی، اصفهان، ۱-۴۵۱.

<https://civilica.com/doc/242632/>

خدایی، زهرا؛ تقوایی، علی اکبر. (۱۳۹۰). شخصیت شناسی شهر اسلامی؛ با تأکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی. مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، دوره دوم، شماره ۵، صص ۱۰۳-۱۱۳.

<https://sid.ir/paper/177413/fa>

دانش‌وری، علی؛ اتحاد، سیده شبناز؛ جوادی، قاسم. (۱۳۹۹). ارائه چارچوبی جهت مدل‌سازی و ارزیابی کمی میزان سازگاری الگوی شکل شهری با شاخص‌ها و مؤلفه‌های کیفی شهر ایرانی-اسلامی به کمک GIS. مجله آمایش جغرافیایی فضا، دانشگاه گلستان، دوره دهم، شماره ۳۵، صص ۱۲۷-۱۴۴.

[doi: 10.30488/gps.2020.100910](https://doi.org/10.30488/gps.2020.100910)

دلیر، اسمعیل؛ معصومی، محمدتقی؛ صمدزاده، رسول. (۱۴۰۰). رتبه‌بندی میزان انطباق و نزدیکی مناطق شهری شهر اردبیل با عناصر دخیل در ظهور شهر اصیل اسلامی. جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دوره یازدهم، شماره ۴۱، صص ۲۲۱-۲۵۲.

[doi: 10.22111/gaj.2021.6657](https://doi.org/10.22111/gaj.2021.6657)

سیفیان، محمدکاظم؛ محمودی، محمدرضا. (۱۳۸۶). محرمیت در معماری سنتی ایران. هویت شهر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دوره اول، شماره ۱، صص ۳-۱۴.

<https://sid.ir/paper/501753/fa>

شریفیان، احسان؛ پورجعفر، محمدرضا؛ تقوایی، علی اکبر. (۱۳۹۶). تحلیلی از مفهوم شهر و ارکان شهرنشینی از منظر قرآن کریم. هویت شهر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دوره یازدهم، شماره ۲۹، صص ۵۳-۶۶.

<https://sid.ir/paper/154699/fa>

شفقی، سیروس. (۱۳۹۳). ساختار فضایی شهر اسلامی و امنیت آن، دومین همایش آرمانشهر اسلامی، جلد اول، شهرداری اصفهان. شمس پویا، محمدکاظم؛ مشکینی، ابوالفضل؛ برغمندی، مجتبی. (۱۳۹۹). کاربست جهان‌بینی اسلامی در شهرهای ایرانی-اسلامی با تأکید بر توسعه پایدار محله‌ای، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، دوره دوازدهم، شماره ۴۳، صص ۷۳-۹۳.

<https://civilica.com/doc/1495809>

شناسنامه فرهنگی-اجتماعی محلات شهر اصفهان. (۱۳۹۵). انتشارات سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، کار رصدخانه فرهنگی-اجتماعی شهر اصفهان به سفارش معاونت فرهنگی اجتماعی. ضرابی، اصغر؛ علی‌نژاد طیبی، کاووس. (۱۳۸۹). تحلیلی بر عناصر و کاربری‌های شهری در شهر اسلامی، ماهنامه کتاب ماه هنر، موسسه خانه کتاب، پیاپی ۱۴۳.

magiran.com/p766044

صفایی پور، مسعود؛ سجادیان، مهیار. (۱۳۹۴). جستاری بر تحولات و تطورات مفهوم شهر اسلامی. فصلنامه جغرافیایی چشم‌انداز زاگرس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، دوره هفتم، شماره ۲۴، صص ۱۵۹-۲۰۵.

<https://sid.ir/paper/515017/fa>

صفایی پور، مسعود. (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی شهری در ایران، کرج: نشر نیبگ. صفایی پور، مسعود؛ سجادیان مهیار. (۱۴۰۱). میانی شهرهای اسلامی (با تأکید بر دوره پیشامدرن)، اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران. صفایی پور، مسعود؛ سعیدی، جعفر. (۱۳۹۶). تحلیلی تاریخی بر عناصر و ساختار کالبدی فضایی شهرهای ایرانی-اسلامی. اسلام و مطالعات اجتماعی، دوره پنجم، شماره ۳، صص ۹۵-۱۲۵.

[doi: 10.22081/jiss.2017.65554](https://doi.org/10.22081/jiss.2017.65554)

ضرغام فرد، مسلم؛ مشکینی، ابوالفضل؛ پورا احمد، احمد؛ مورگانتی، بنیامینو. (۱۳۹۸). تدقیق نماگرهای مسکن شایسته از دیدگاه مکتب اسلام. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، دوره نهم، شماره ۳۵، صص ۳۳-۴۵.

<https://sid.ir/paper/177370/fa>

علاقه‌بندان، امیرمحمد. (۱۳۸۹). مسجد و جایگاه آن در سیمای شهر اسلامی، فصلنامه پنجره، سازمان نظام مهندسی ساختمان استان قم، دوره دوم، شماره ۸، صص ۵۶-۵۷.

قاسمی، زهرا. (۱۳۹۱). ارزیابی شهر جدید هشتگرد بر مبنای شاخصه‌های شهرسازی ایرانی-اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

قزائی، محسن. (۱۳۹۳). سیمای مسکن و شهر اسلامی، چاپ اول، قم، انتشارات مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، جلد اول.

کریمی، رامین. (۱۳۹۴). راهنمای آسان تحلیل آماری با SPSS، تهران: هنگام.

لطیفی، غلامرضا؛ صفری چایک، ندا. (۱۳۹۲). بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی-اسلامی بر پایه اصول نوشهرگرایی. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۶، صص ۵۸-۶۶.

<https://sid.ir/paper/493162/fa>

متولی، صدرالدین؛ شیخ اعظمی، علی. (۱۳۹۲). سیر تحول فضاهای شهری سنتی در شهرهای ایرانی-اسلامی؛ قبل از مدرنیسم تا پست مدرن. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، شماره ۱۴، صص ۵۱-۶۲.

<https://sid.ir/paper/177395/fa>

محمدی، جمال؛ آزاده، سید رضا. (۱۳۹۷). مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی اصفهان از نظر میزان انطباق‌پذیری با شاخص‌های ایرانی-اسلامی مطالعه موردی: محله‌های جویباره و شهرک نگین. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، دوره نهم، شماره ۳۴، صص ۲۳-۳۴.

<https://sid.ir/paper/177417/fa>

مشکینی، ابوالفضل؛ حمزه‌نژاد، مهدی؛ قاسمی، اکرم. (۱۳۹۲). مبانی جغرافیایی و فرهنگی درون‌گرایی و محرمیت در معماری و شهرسازی اسلامی (مطالعه موردی: بافت قدیم شهر اصفهان)، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط‌زیست پایدار، همدان.

<https://civilica.com/doc/263409>

مشکینی، ابوالفضل؛ حمزه‌نژاد، مهدی؛ قاسمی، کیمیا. (۱۳۹۴). تدقیق مفهومی و تشریح راه‌کارها و شاخص‌های تحقق‌سنجی چهار اصل مسجدمحوری، محله‌محوری، درون‌گرایی و طبیعت‌گرایی در شهر ایرانی-اسلامی. پژوهش‌های معماری اسلامی، دانشگاه علم و صنعت، دوره سوم، شماره ۳، صص ۱۸-۳۳.

<https://sid.ir/paper/395233/fa>

مشکینی، ابوالفضل؛ قاسمی، اکرم؛ حمزه‌نژاد، مهدی. (۱۳۹۵). ارزیابی شهر جدید هشتگرد بر مبنای اصول شهرسازی ایرانی-اسلامی. مطالعات ملی، مؤسسه مطالعات ملی، دوره هفدهم، شماره ۴، صص ۳۹-۵۸.

<https://sid.ir/paper/500075/fa>

مشکینی، ابوالفضل؛ رضایی‌مقدم، علی. (۱۳۹۳). شهر ایرانی-اسلامی: بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگسازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی ایرانی. کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.

<https://sid.ir/paper/836060/fa>

مطهر، رضا؛ جلیلی صدآباد، سمانه؛ علیزاده، رضا. (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی محله‌های نوساز و قدیمی مبتنی بر هویت (اسلامی-ایرانی) در شهرسازی (نمونه مطالعاتی: حکیمیه و نارمک شهر تهران)، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، دانشگاه علم و صنعت، دوره نهم، شماره ۳.

<http://jria.iust.ac.ir/article-1-1419-fa.html>

معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۴). سیری در مبانی نظری معماری، تهران: انتشارات سروش دانش.

منصوری، علی. (۱۳۸۹). حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی-اسلامی نمونه پژوهش میدانی: بافت قدیم شهر شیراز. مسکن و محیط روستا، پژوهشکده سوانح طبیعی، دوره بیستونهم، شماره ۱۳۰، صص ۳۸-۴۹.

<https://sid.ir/paper/185996/fa>

مؤیدی، محمد؛ دانشپور، عبدالهادی. (۱۳۹۲). جست‌وجوی مؤلفه‌های سازنده شهر اسلامی در قرآن کریم و بازتاب اجتماعی آن در کالبد شهر، دومین همایش آرمانشهر اسلامی، جلد دوم، شهرداری اصفهان.

نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۲). الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول شهر اسلامی، نشریه فیروزه اسلام، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دوره اول، شماره ۱، صص ۶۳-۸۰.

<http://dx.doi.org/10.29252/ciauj.1.1.63>

نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۲). شهر اسلامی و روش بهره‌گیری از متون مقدس، کتاب ماه هنر، موسسه خانه کتاب، شماره ۱۷۷، صص ۲۴-۳۵.

<http://noo.rs/pDi5h>

References

Correia, J., & Taher, M. (2015). Traditional Islamic cities unveiled: the quest for urban design regularity.

<https://hdl.handle.net/1822/44223>

Marçais, W. (1928). L'Islamisme et la vie urbaine. Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 72(1), 86-100.

<https://doi.org/10.3406/crai.1928.75567>

Moser, S. (2018). Islamic Cities. The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies

Mumford, Lewis (1961). The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. Science and Society 27 (1):106-109.

<https://ci.nii.ac.jp/ncid/BA04979663?l=en>

Neglia, G. A. (2008). Some historiographical notes on the Islamic city with particular reference to the visual representation of the built city. In The City in the Islamic World (2 vols.) (pp. 1-46). Brill.

<https://doi.org/10.1163/ej.9789004162402.i-1500.6>

Rozhan, A., Yunos, M. Y. M., Isa, N. K. M., Ariffin, N. F. M., Kamil, S. M., Azmee, N., & Abas, A. S. (2016). Analysis Of Islamic Safe City Planning Concept For A Better Living Environment. Research journal of fisheries and hydrobiology, 11(3), 69-73.

<http://www.aensiweb.net/AENSIWEB/rjfh/rjfh/2016/March/69-73.pdf>

Smith, M. E. (2010). The archaeological study of neighborhoods and districts in ancient cities. Journal of Anthropological Archaeology, 29(2), 137-154.

<https://doi.org/10.1016/j.jaa.2010.01.001>

Dabbour, L. M. (2021). Morphology of quarters in traditional Arab Islamic city: A case of the traditional city of Damascus. Frontiers of Architectural Research, 10(1), 50-65.

<https://doi.org/10.1016/j.foar.2020.11.004>

Apaydin, M. (2015). Reframing the Islamic city: From definition to deconstruction. *The Maghreb Review*, 40(4), 473-492.

<https://doi.org/10.1353/tmr.2015.0034>

Orum, A. M. (2019). *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. John Wiley & Sons.

DOI: [10.1002/9781118568446](https://doi.org/10.1002/9781118568446)

